

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
ERAÕIGUSE OSAKOND

Aleks Desjatnikov

Selgitamiskohustuse ulatus hagimenetluses

Magistritöö

Juhendaja

Dr. Iur. Villu Kõve

Tartu

2024

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. Selgitamiskohustus hagimenetluses	9
1.1. Selgitamiskohustuse ulatus hagimenetluses	9
1.2. Selgitamiskohustuse eesmärgid ja tsiviilkohtumenetluse ülesanded	13
1.3. Põhiseaduslikud raamid	14
1.4. Selgitamiskohustuse ulatus hagimenetluses konventsiooni kohaselt	16
1.5. Selgitamiskohustuse eesmärkide vastavus konventsioonile ja põhiseadusele.....	17
2. Selgitamiskohustus nõuete kvalifitseerimisel.....	19
2.1. Selgitamiskohustuse ulatus nõuete kvalifitseerimisel Eestis	19
2.2. Vastavus konventsioonile ja põhiseadusele	21
2.3. Selgitamiskohustuse ulatus nõuete kvalifitseerimisel Saksamaal ja võrdlus Eestiga....	22
2.4. Selgitamiskohustuse suuremal määral kohaldamise vajalikkus ja võimalikkus.....	25
3. Selgitamiskohustus tõendamiskoormise jaotuse osas	28
3.1. Selgitamiskohustuse ulatus tõendamiskoormise jaotuse kohta Eestis.....	28
3.2. Vastavus konventsioonile ja põhiseadusele	29
3.3. Selgitamiskohustuse ulatus tõendamiskoormise jaotuse kohta Saksamaal ja võrdlus Eestiga.....	31
3.4. Selgitamiskohustuse suuremal määral kohaldamise vajalikkus ja võimalikkus.....	32
4. Selgitamiskohustus asjaolude ja tõendite osas	37
4.1. Selgitamiskohustuse ulatus Eestis asjaolude osas.....	37
4.2. Selgitamiskohustuse ulatus Eestis tõendite osas.....	39
4.3. Vastavus konventsioonile ja põhiseadusele	40
4.4. Selgitamiskohustuse ulatus asjaolude ja tõendite osas Saksamaal ning võrdlus Eestiga	41
4.5. Selgitamiskohustuse suuremal määral kohaldamise vajalikkus ja võimalikkus.....	42
4.5.1 Asjaolud.....	42
4.5.2. Tõendid.....	45

KOKKUVÕTE	48
ПРЕДЕЛЫ ОБЯЗАННОСТИ ПО РАЗЪЯСНЕНИЮ В ИСКОВОМ ПРОИЗВОДСТВЕ .	51
KASUTATUD KIRJANDUS	56
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	58
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	59

SISSEJUHATUS

Ajalugu tunneb erinevaid etappe, kus kohtunik on menetluse juhtimisel olnud aktiivne ja kus on hoidnud passiivset joont ja menetluse ei sekkunud. Rooma impeeriumis ei olnud kohtunikul lubatud pooli ei faktiliste ega õiguslike asjaolude esitamisel abistada.¹ Seevastu kehtis keskajal nii mõneski riigis inkvisitsiooniline menetlus, kus kohtunikul oli aktiivne roll tõe väljaselgitamisel kohtumenetluses. Sellest ajast on pärit ka erinevused mandri-Euroopa ja angloameerika arusaamades kohtuniku tähendusest kohtumenetluses.²

Prantsusmaa 1806. aasta tsiviilprotsessikoodeks vähendas kohtuniku rolli tsiviilkohtu- kui poolte erahuvidest lähtuvas menetluses ja suurendas märgatavalt võistleva menetluse tähsust.³ Austria tsiviilkohtumenetluse seadustiku puhul mindi õigusteadlase Franz Kleini eestvedamisel hiljem teist teed ja kujutati uuesti kohtuniku rolli aktiivsena. Seda põhjendati väitega, et tsiviilkohtumenetlus puudutab peale tsiviilkohtumenetluse pooli ka laiemaid ühiskondlikke huve.⁴

Ka Eestis on tsiviilasju lahendav kohtunik olnud nii aktiivne kui passiivne. Enne Teist maailmasõda kehtis Eestis tsiviilkohtupidamise seadustik (TKS), mis pärines Vene Keisririigi 1864. aasta Vene kohtute seadustikust. Viimane aga oli innustatud Prantsuse tsiviilprotsessikoodeksist.⁵ Seega lähtus Teise maailmasõja eelne Eesti tsiviilkohtumenetlus suuresti võistlevast menetlusest ja asja menetleti poolte esitatu alusel. Samas sai kohus võistleva menetluse negatiivsete tagajärgede maandamiseks selgitada pooltele töendamiskoormist ja juhtida tähelepanu asjas olulistele asjaoludele.⁶

Nõukogude okupatsiooni ajal mindi teist teed. Sel ajal kehtinud Eesti NSV tsiviilprotsessi koodeksi⁷ § 14 lg 1 järgi ei tohtinud kohtunik piirduda asjas esitatud materjalide ja seletustega, vaid pidi kasutama kõik seadusega ettenähtud abinõud tõeliste asjaolude ning poolte õiguste ja kohustuste täielikuks ja objektiivseks väljaselgitamiseks.

¹ Geeroms, S. Foreign Law in Civil Litigation. Oxford 2004, lk. 32; vt ka Ilus, E. Rooma eraõiguse alused, Tartu 1960, lk. 64

² Geeroms, lk. 32-33; van Rhee, C.H. European traditions in Civil Procedure, Antwerpen 2005, lk. 6

³ Van Rhee, C. H. European Traditions in Civil Procedure, Antwerp 2005, lk. 6

⁴ Van Rhee, lk. 6, 12

⁵ Grünthal, T. Tsiviil- ja kaubandusõiguse autoriseeritud konspekt. Uppsala 1957, lk. 4

⁶ Talvik, E. Tsiviil- ja kaubandusõiguse autoriseeritud konspekt. Koostatud T. Grünthali loengute järgi. Tartu 1939, lk. 7-8, 67-69

⁷ Eesti NSV tsiviilprotsessi koodeks. – Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ülemnõukogu Teataja, 19. juuni 1964, nr 25 lisa. Kättesaadav: <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/120043> (10.04.2024)

Eesti taasiseseisvumise järel jõustunud tsiviilkohtupidamise seadustiku⁸ (TsKS) ja eriti 1998. aasta tsiviilkohtumenetluse seadustiku⁹ (1998. a. TsMS) vastuvõtmisega olukord muutus ja valitsevaks sai uuesti võistleva menetluse põhimõte.¹⁰ 1998. aasta TsMS § 229 lg 2 kohaselt ei võinud kohus asjas, mis ei riiva avalikku huvi, otsust rajada asjaolule, mida pool ei ole ise asja läbivaatamisel esitanud. Kohtunikul lasus samas kohustus mõningal määral aktiivne olla ka siis.¹¹ 1998. a. TsMS § 171 lg 1 kohaselt juhib kohtunik kohtuistungit asja kollegiaalsel arutamisel eesistuja, tagades protsessiosalistel asjas tähtsate asjaolude väljaselgitamise võimaluse ning kõrvaldades kohtulikust arutamisest kõik, mis ei puutu läbivaadatavassa asjasse. Sarnane põhimõte leidis ka TsKS § 169 lg-s 1, kuhu see jõudis Eesti NSV tsiviilprotsessi koodeksi § 155 lg-st 2.¹²

Hetkel väljendub kohtuniku aktiivsus muuhulgas kohtul menetlusosaliste vastu lasuvas selgitamiskohustuses, mis on Eesti õigusruumis leidnud koha eelkõige tsiviilkohtumenetluse seadustiku¹³ (TsMS) § 348 lg-tes 1-3, § 351 ja § 392 lg-s 1 ning on üldiselt pärit Saksa tsiviilkohtumenetluse seadustiku (ZPO)¹⁴ §-st 139¹⁵. Kuigi ülaltoodud sätted lisandusid tsiviilkohtumenetluse seadustikku alles 2006. aastal, on Riigikohus juba 1998. a TsMS § 171 lg 1 laiendava tõlgendusega hakanud kohtuid suunama hagimenetluses senisest suurema aktiivsusega osalema¹⁶ ning on tunnustanud Saksa õiguskorras levinud selgitamis- ja arutamiskohustust Eesti õiguskorra osana¹⁷.

Menetlust ise aktiivselt juhtiv ja õigust selgitav kohtunik aitab täita tsiviilkohtumenetluse ülesandeid TsMS § 2 kohaselt: lahendada asja õigesti, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega.¹⁸ Saksamaal on selgitamiskohustus osa õiglasest menetlusest ning tagab

⁸ Tsiviilkohtupidamise seadustik. - RT I 1993, 31, 538

⁹ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I 1998, 43, 666; RT I 2004, 56, 403

¹⁰ Vt ka Ots, J.. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi praktika seadusandja mõjutajana. – Juridica 7/2009. – Kull, I. jt (autorid). Lk. 567; TsPS osas vt Odar, J. Uuest Tsiviilkohtupidamise seadustikust. – Juridica 1993/3, lk. 51-52

¹¹ Ots. Lk. 568

¹² Ots. Lk. 568

¹³ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. - RT I, 22.03.2024, 7

¹⁴ Zivilprozessordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 5. Dezember 2005 (BGBl. I S. 3202; 2006 I S. 431; 2007 I S. 1781), die zuletzt durch Artikel 3 des Gesetzes vom 22. Dezember 2023 (BGBl. 2023 I Nr. 411) geändert worden ist. Kättesaadav: <https://www.gesetze-im-internet.de/zpo/>

¹⁵ Pärsimägi, A.. Tsiviilkohtumenetluse seadustik II. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2017, § 348, p-d 1-3. – Kõve, V. jt (koost.); Kõve, V. & Velbri, E. TsMS komm. II, § 351, p-d 1-3; Parrest, I. & Pavelts, A. TsMS komm. II, § 392, p-d 1-3.

¹⁶ Ots. Lk. 568; RKTko 03.12.2001, 3-2-1-120-01

¹⁷ Velbri, E.-K. *Iura novit curia* põhimõtte kohaldamine ja selle piirid hagimenetluses (magistritöö). Tartu Ülikool: Tartu 2015, lk. 6; Kergandberg, E. Jt. Kohtumenetlus. Tallinn 2008, lk. 364; RKTko 05.06.2002, 3-2-1-62-02, p 7; RKTko 18.01.2006, 3-2-1-154-05, p 10;

¹⁸ Parrest & Pavelts. TsMS komm. II, § 392, p 3.1.1 (b, c)

poolte õiguse olla kohtu poolt ära kuulatud¹⁹ ja menetlusliku võrdsuse.²⁰ Sellest seisukohast lähtutakse ka selles töös. Samas on endiselt vaieldav, kus on selgitamiskohustuse piirid ja millal hakkab kohus rikkuma selgitamiskohustuse kohaldamisel võistleva menetluse põhimõtet.²¹

Selle magistritöö eesmärk on kindlaks teha, kas selgitamiskohustust on hagimenetluses vajalik ja võimalik kohaldada suuremal määral, kui seda tehakse Eesti kohtutes. Selgitamiskohustust on vajalik suuremal määral kohaldada, kui see aitab senisest tõhusamalt täita selgitamiskohustuse eesmärgi, milleks on tsiviilkohtumenetluse ülesanded TsMS § 2 kohaselt²². Selgitamiskohustust on võimalik suuremas ulatuses täita, kui see on kooskõlas õigusemõistmise põhimõtetega, eeskätt võistleva menetluse põhimõttega TsMS § 5 lg-te 1 ja 2 tähenduses, aga ka dispositiivsuse ja võrdõiguslikkuse põhimõttega TsMS § 4 lg 2 ja § 7 kohaselt.

Töömahu piirangutest tulenevalt käsitletakse magistritöös eelkõige kohtulikku selgitamiskohustust nõuete kvalifitseerimise, tõendamiskoormise jaotuse ning asjaolude ja tõendite osas. Selles töös ei käsitleta hagimenetluses liigituvaid perekonnaasju, nagu ka hagita menetlust, kuna nendes asjades kohaldub TsMS § 436 lg 6 ja § 5 lg 3 teise lause kohaselt uurimis põhimõte. Ei tooda välja ka selgitamiskohustust lihtmenetluses TsMS § 405 lg 1 tähenduses.

Selleks, et analüüsida selgitamiskohustuse suuremal määral kohaldamise vajalikkust ja võimalikkust, tehakse enne selgeks kehtiva õiguse kohaselt kohalduva selgitamiskohustuse ulatuse. Selleks kasutatakse Riigikohtu praktikat, tsiviilkohtumenetluse seadustikku, põhiseadust ja täiendavalt tuuakse välja õiguskirjandust. Lisaks tutvutakse Saksa kogemusega selgitamiskohustuse hagimenetluses kohaldamisel. Kuivõrd Eestis kasutatav selgitamiskohustus pärineb Saksamaalt²³, on see asjakohane. Aluseks võetakse ZPO § 139 ja sellest lähtuvalt uuritakse Saksa õiguskirjandust ja kohtupraktikat. Muuhulgas Saksa kogemust analüüsides jõutakse järelduseni, kas selgitamiskohustust on Eestis vajalik ja võimalik senisest suuremal määral kohaldada. Kasutatakse ka Eesti õiguskirjandust ja kohtupraktikat.

Samuti uuritakse magistritöös, kas Eesti hagimenetluses täidetakse selgitamiskohustust ulatuses, mis on vajalik õiglase kohtumenetluse tagamiseks Euroopa inimõiguste ja

¹⁹ BVerfG NJW 2003, 2524; BGH NJW 2008, 1742, p 14

²⁰ Fritsche, J. Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung: ZPO. 6. Auflage. C. H. Beck 2020, § 139, p-d 2, 5. - Rauscher, T. & Krüger, W. M (koost.); sarnasel seisukohal Eesti osas ollakse Kõve & Velbri. TsMS komm II, § 351, p 1

²¹ Kõve & Velbri. TsMS komm II, § 351, p 3.1.4 (a)

²² Parrest & Pavelts. TsMS komm. II, § 392, p 3.1.1 (b, c)

²³ Pärsimägi. TsMS komm. II, § 348, p-d 1-3; Kõve. & Velbri. § 351, p-d 1-3; Parrest & Pavelts. § 392, p-d 1-3.

põhivabaduste kaitse konventsiooni²⁴ (edaspidi konventsioon) art. 6 lg 1 ja põhiseaduse²⁵ (PS) § 15 lg 1 kohaselt. Konventsioon on Eesti õiguskorra lahutamatu osa²⁶ ja tuleb kasutada õiglase kohtumenetluse tõlgendamisel PS § 15 tähenduses²⁷ ning järelikult ka selgitamiskohustuse puhul.

Kui analüüsi käigus suudetakse kindlaks teha, et tsiviilkohtumenetluse seadustiku või Riigikohtu praktika kohaselt ei kohaldata hagimenetluses kindlas küsimuses selgitamiskohustust konventsioonis ja põhiseaduses nõutud ulatuses, järeldatakse, et selles osas on selgitamiskohustust vajalik ja võimalik suuremal määral kasutada. Vaatlemaks, mis ulatuses tuleb kohaldada selgitamiskohustust konventsiooni art. 6 lg 1 kohaselt, tutvutakse Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) praktikaga. Lisaks uuritakse, kuivõrd vastavad selgitamiskohustuse eesmärgid konventsiooni art. 6 lg-le 1 ja sellega kooskõlas tõlgendatavale PS § 15 lg-le 1.

Euroopa Liidu õigust töös ei käsitleta tulenevalt mahupiirangust ja sellest, et Euroopa Liidu põhiõiguste harta²⁸ (edaspidi harta) art. 52 lg 3 viitab otse konventsioonile muuhulgas õiglase kohtumenetluse mõiste sisustamisel. Harta art. 47, mis näeb ette õiglase kohtumenetluse, kaitseala hõlmab kõiki õigusi, mis on tagatud konventsiooni art.-tega 6 ja 13 ning põhimõttelisi erinevusi harta ja konventsiooni vahel selles osas pole.²⁹ Harta art. 52 lg 3 kohaselt kuuluvad erandite hulka, kus ei saa eelkõige konventsioonist lähtuda, üksnes juhtumid, kus Euroopa Liit kehtestab konventsioonist ulatuslikuma õiguskaitse.

Neid juhtumeid aga selles töös ei käsitleta, sest harta art. 52 lg 3 ja art. 47 lg 1 puhul puudub Euroopa Kohtu praktika, mis asub seisukohale, et selles töös analüüsitavate teemade ulatuses ei saa selgitamiskohustust kui õiglase kohtumenetluse osa konventsiooni art. 6 lg-ga 1 kooskõllaliselt sisustada. Kuivõrd selles töös ei keskenduta lihtmenetlusele, ei analüüsita töös Euroopa väiksemate kohtuvaidluste lahendamise määrust³⁰.

Esimeses peatükis käsitletakse üldiselt, milline on selgitamiskohustuse ulatus Eesti hagimenetluses. Samuti vaadatakse, millised on selgitamiskohustuse piirid põhiseaduse ja

²⁴ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010. 14. 54

²⁵ Eesti Vabariigi põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2

²⁶ RKÜKo 06.01.2004, 3-1-3-13-03, p 31

²⁷ Pilving, I. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., parandatud ja täiendatud väljaanne. Tallinn: Juridicum SIhtasutus 2020, § 15, p 7, p 56 jj; - Madise, Ü. jt (toim.); Madise, Ü. jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Neljas väljaanne. Tallinn: Juura 2017, § 15, p 2

²⁸ Euroopa Liidu põhiõiguste harta . - 2012/C 326/02

²⁹ Järvekülg, I. & Kõve, V. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku I. Kommenteeritud väljaanne. Juura: Tallinn 2017. – Kõve, V. jt (koost.), 1. ptk, p 8 (b)

³⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 864/2007, 11. juuli 2007, millega luuakse Euroopa väiksemate kohtuvaidluste lahendamise menetlus, - ELT L 199, 31.07.2007, lk. 1-22

konventsiooni kohaselt. Lisaks analüüsitakse, kuivõrd vastavad selgitamiskohustuse eesmärgid konventsiooni art. 6 lg 1 ja seega PS § 15 lg-le 2.

Teises, kolmandas ja neljandas peatükis uuritakse konkreetselt, milline on selgitamiskohustuse ulatus vastavalt nõuete kvalifitseerimise, tõendamiskoormise jaotuse ning tõendite ja asjaolude puhul. Samuti uuritakse läbivalt, kas Eestis kohaldatakse selgitamiskohustust tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja Riigikohtu praktika tasemel konventsiooni art. 6 lg 1 ning seega PS § 15 lg 1 ja § 24 lg 2 kohaselt. Seejärel heidetakse pilk Saksa kogemusele selgitamiskohustuse ulatuse kohta ja võrreldakse seda Eestiga. Lõpuks analüüsitakse tõstatatud teemade kaupa, kas Eestis on selgitamiskohustust võimalik suuremal määral kohaldada, rikkumata seejuures võistleva menetluse ja poolte võrdsuse põhimõtteid.

Töös kasutatakse võrdlev-analüütilist meetodit. Magistritöö allikate hulka kuuluvad õigusaktid, kohtupraktika, seaduste kommenteeritud väljaanded, erialapublikatsioonid ja muu õiguskirjandus, mis on olemas 10. aprilli 2024. a seisuga. Allikad on eelkõige eesti, inglise ja saksa keeles.

Magistritööd iseloomustavad märksõnad on järgmised: tsiviilkohtumenetlus, hagimenetlus, kohtuvõim, õigusemõistmine.

1. Selgitamiskohustus hagimenetluses

1.1. Selgitamiskohustuse ulatus hagimenetluses

Hagimenetluses kohalduvat selgitamiskohustust ei ole võimalik samastada hagita asjades ja halduskohtumenetluses kasutatava selgitamiskohustusega. Selgitamiskohustus on hagimenetluses teiste menetlustega võrreldes suuremal määral piiratud dispositiivsuse ja võistleva menetluse põhimõtetega.³¹ Hagimenetluses ei kohaldu üldjuhul ka uurimispõhimõtte TsMS § 5 lg 3 teise lause mõttes. Erandiks on ükses perekonnaasjad § 436 lg 6 kohaselt, mida selles töös ei käsitleta.

Selgitamiskohustuse hagimenetluses sätestavad eelkõige TsMS §-d 348 lg-d 1-3, 351 ja 392 lg 1.³² TsMS § 348 lg 1 kohaselt juhib kohus kohtuistungit ning selgitab välja menetlusosaliste arvamuse asjas tähendust omavate asjaolude suhtes ja kõrvaldab asja arutamisest kõik, mis ei oma asja lahendamiseks tähendust. Asjas tähendust omavate asjaolude all tuleb kindlasti mõista hagi aluseks olevaid asjaolusid.³³

TsMS § 348 lg 2 kohaselt hoolitseb kohus selle eest, et asja arutatakse ammendavalt ja edasi lükkamiseta. TsMS § 348 lg 3 kohaselt kuulab kohus ära enne poole taotluse lahendamist teiste menetlusosaliste arvamuse selle kohta ning ühtlasi tagab, et menetlusosalistel on iga asja lahendamiseks olulise asjaolu suhtes võimalik avaldada oma arvamust.

TsMS § 351 lg 1 kohaselt arutab kohus menetlusosalistega vaidlusaluseid asjaolusid ja suhteid vajalikus ulatuses nii faktilisest kui õiguslikust küljest. TsMS § 351 lg 2 kohaselt võimaldab kohus pooltel esitada kõigi asjasse puutuvate asjaolude kohta õigel ajal ja täielikult oma seisukoha. Kui pool ei ole võimeline arvamust avaldama seisukoha või kahtluse suhtes, millele on kohus tähelepanu juhtinud, võib TsMS § 351 lg 3 kohaselt kohus määrata talle tähtja seisukoha esitamiseks.

TsMS § 392 lg 1 kohaselt selgitab kohus eelmenetluses eelkõige välja hageja nõuded ja menetlusosaliste seisukohad nende nõuete suhtes (p 1); menetlusosaliste taotlused ja vajaduse korral teiste menetlusosaliste seisukohad nende suhtes (p 2); menetlusosaliste faktilised ja õiguslikud väited esitatud nõuete ja väidete kohta (p 3); tõendid, mida menetlusosalised

³¹ Parrest & Pavelts. TsMS komm. II, § 392 p 1

³² Pärsimägi. TsMS komm. II, § 348, p-d 1 ja 3; Kõve & Velbri. § 351, p-d 1 ja 3; Parrest & Pavelts. § 392, p-d 1 ja 3

³³ Pärsimägi. TsMS komm. II, § 348, p 3.1.2

esitavad oma faktiliste väidete põhjendamiseks ja esitatud tõendite lubatavuse (p 4) kohta; asja lahendamisele kohaldatava õiguse (p 4¹); kas asja lahendamine on võimalik kompromissi sõlmimisega või muul viisil määrusega või kirjalikus menetluses (p 5); kes on menetlusosalised ning kas ja kuidas neid kohtuistungile kutsuda (p 6).

TsMS § 348 puhul on tegemist kohtuistungiga juhtimise ja korraldamise üldnormiga, mis kohaldub nii eel- kui põhiistungile.³⁴ Ka TsMS § 351 laieneb menetlusele tervikuna, sõltumata kohtuistungiga kohustuslikkusest või toimumisest, ning sätestab kohtuliku selgitamiskohustuse.³⁵ TsMS § 392 lg 1 on sätte sõnastuse järgi asjakohane eelmenetluses.³⁶

Selgitamiskohustuse kohaldamine võimaldab kohtul eelmenetluse läbi viia sisuliselt, korrektselt, ammendavalt ja õigeaegselt. Nii lahendab kohus tsiviilasja õigesti, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega. „Eelmenetluse korrektne ja õigeaegne läbiviimine tagab menetlusosaliste õiguste kaitse, võrdse kohtlemise ja välistab üllatusliku kohtuotsuse tegemise.“³⁷

Selgitamiskohustuse täitmine hagimenetluses tagab ausa ja võrdõigusliku menetluse ning õiguskindluse ja õiguspärase ootuse teoks saamise. Samuti aitab see vältida üllatuslikku kohtuotsust.³⁸ „Selgitamiskohustus annab kohtule võimaluse menetlust üles ehitada ja suunata poolte tähelepanu tähelepanu nendele asjaoludele, mis on vaidluse all. Seeläbi on võimalik piirata tõendamist vajavate asjaolude arvu nendega, mille üle pooled ei vaidle.“³⁹

Selgitamiskohustus on oluline muuhulgas poolte endi jaoks, aidates neil hinnata täiendavate selgituste, asjaolude ja tõedite esitamise vajadust ning korrigeerida ekslikult esitatud seisukohti.⁴⁰ Sarnasel seisukohal ollakse ka Saksa õiguskirjanduses.⁴¹ Selgitamiskohustuse täitmine eelmenetluses aitab ka asja TsMS § 392 lg 2 kohaselt katkematult ühel kohtuistungil ära lahendada.⁴²

Kuivõrd Eesti on õigusriik PS § 3 lg 1 kohaselt⁴³, määravad selgitamiskohustuse piirid kehtiv õigus ja sellel põhinev kohtupraktika, mis kehtivat õigust täpsustab ja sisustab. Samas on kohtupraktika selgitamiskohustuse piiride määratlemisel olnud ebaühtlane.⁴⁴ Endiselt on

³⁴ Pärsimägi. TsMS komm. II, § 348, p 3.1.1 (a)

³⁵ TsMS komm. II, § 351, p 2 / Kõve & Velbri

³⁶ TsMS komm. II, § 392, p 1 / Parrest & Pavelts

³⁷ Parrest & Pavelts. TsMS komm. II, § 392, p 1

³⁸ TsMS komm. II, § 392 3.1.2 (b) / Parrest & Pavelts

³⁹ TsMS komm. II, § 392 3.1.2 (c) / Parrest & Pavelts

⁴⁰ TsMS komm. II, § 351, p 3.1.1 (b) / Kõve & Velbri

⁴¹ MüKo ZPO, § 139, p 2/ Fritsche

⁴² TsMS komm. II, § 392, p 1 (c) / Parrest&Pavelts

⁴³ Vt ka Madise, Ü. PS komm., 5. vlj, § 3, p 1 jj; Ernits, M. Põhiseaduse kommentaarid, § 3, p 5, vt ka p-d 6-208

⁴⁴ Vutt, M. (2011), lk. 336-338, 343; vrd RKTko 09.10.2007, 3-2-1-87-07, p 16 vs. RKTko 05.01.2011, 3-2-1-116-10, p 39; vt ka RKTko 19.05.2009, 3-2-1-46-09, p 12 ja RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 19

vaieldav küsimus, kus on selgitamiskohustuse piirid.⁴⁵ Siiski ei ole selgitamiskohustus piiramatu.⁴⁶

Eesti õiguskirjanduses ollakse seisukohal, et selgitamiskohustuse piirid sätestavad TsMS §-d 4, 5 ja 7 ning on seotud hagimenetluses kehtivate dispositiivsuse, võrdõiguslikkuse ja menetluse võistlevuse põhimõtetega. Saksa õiguskirjanduses leitakse, et selgitamiskohustus väljub seatud piiridest juhul, kui kohtu käitumine ei ole kooskõlas mõne tsiviilkohtumenetluse põhimõttega.⁴⁷

Menetluse võistlevuse või võistleva menetluse põhimõtte tähendab TsMS § 5 lg 1 kohaselt seda, et kohus menetleb hagi üksnes poolte esitatu alusel, lähtudes nõudest. TsMS § 5 lg 2 teise lause kohaselt on pooltel on võrdne õigus ja võimalus oma nõuet põhjendada ja vastaspoole esitatu ümber lükata või sellele vastu vaielda ning pool määrab ise, mis asjaolud ta oma nõude põhjendamiseks esitab ja milliste tõenditega neid asjaolusid tõendab.

Võrdõiguslikkuse või poolte võrdsuse põhimõtte väljendub eelkõige selles, et pooled on TsMS § 7 kohaselt hagimenetluses seaduse ja kohtu ees võrdsed. TsMS § 4 lg 2 kohaselt tähendab dispositiivsus põhimõtte hagimenetluses eelkõige seda, et pooled määravad ise vaidluse eseme ja menetluse käigu ning otsustavad taotluste ja kaebuste esitamise.

Selgitamiskohustus on Riigikohtu praktika kohaselt kohtu kohustus selgitada pooltele õiguslikku olukorda, väidete ja vastuväidete esitamise võimalust ning tõendamiskoormise jaotust. See on vajalik poolte võrdsuse tagamiseks ja poolte vastu üllatava kohtuotsuse välistamiseks TsMS § 5 lg 2 ja § 436 lg-d 3 ja 4 mõttes.⁴⁸

Õiguskirjanduses asutakse sarnasele seisukohale, lisades, et selgitamiskohustust on vaja, et kohtule oleks arusaadav vaidluse sisu ja menetluse eesmärgid.⁴⁹ Veel pakutakse, et selgitamiskohustus on poolte seisukohtade, taotluste ja kohalduva õiguse selgitamine ning millegi muu selgitamine menetlusosalistele.⁵⁰ Järgmistes peatükkides käsitletakse selgitamiskohustust põhjalikumalt nõuete kvalifitseerimise, tõendamiskoormise jaotuse, ajsaolude ja tõendite osas.

Selgitamiskohustuse täitmata jätmine on üldjuhul oluline menetlusnormi rikkumine, kuna selgitamata jätmise tagajärjest sõltub suure tõenäosusega hagi rahuldamine või rahuldamata

⁴⁵ TsMS komm II, § 351, p 3.1.4 (a) / Kõve & Velbri; Soots, I. Kohtu selgitamiskohustus hagimenetluses. *Juridica* 5, 2011, lk. 332; Vutt, M. Hagi ese ja alus ning muutmine kohtupraktikas. *Juridica* 5/2011, lk. 337-338

⁴⁶ Vutt, M. (2011), lk. 337; vt ka Tartu Ringkonnakohtu otsus tsiviilasjas 2-08-69942, p 15

⁴⁷ Schmädikke, A.. Wieweit geht die Aufklärungspflicht des Arbeitsrichters in der Güteverhandlung? – *NZA* 2007, S 1030; Parrest & Pavelts. TsMS komm., § 392, p 3.1.3.5 (a)

⁴⁸ RKTko 09.04.2014, 3-2-1-21-14, p 12; RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 18;

⁴⁹ Soots. Lk..332

⁵⁰ Kõve & Velbri. TsMS komm. II, §3 51, p 3.1.1 (a); Tampuu, T. Tsiviilkohtumenetluses esitatavad alternatiivsed nõuded. – *Juridica* 2011, 5, lk. 344, 361

jätmine.⁵¹ Selgitamiskohustuse täitmist on kohtupraktikas peetud oluliseks, sest selgitamiskohustuse rikkumine võib olla alus kohtulahendi tühistamiseks. Nii on Riigikohus leidnud, et olukorras, kus maakohus rikub selgitamiskohustust ja see on menetlusõiguse oluline rikkumine, peab ringkonnakohus vaatamata TsMS § 652 lg-le 6 maakohtu otsuse tühistama, sõltumata sellest, kas pooled seda taotlesid või menetlusõiguse rikkumisele õigel ajal vastuväite esitasid.⁵²

Samas, kui maakohus rikub selgitamiskohustust, näiteks tõendamiskoormise või kohalduva õiguse osas, on üldjuhul ringkonnakohtul võimalus rikkumise ise kõrvaldada ja selgitamiskohustust ise täita. Ringkonnakohus saab näiteks anda pooltele vajadusel võimaluse apellatsioonimenetluses uusi tõendeid esitada või saab ringkonnakohus ise kohalduva õigusakti kindlaks teha.⁵³ Seda võib õigustada ka ainuüksi selgitamiskohustuse oluline rikkumine.⁵⁴

Riigikohus on käsitlenud ka olukordi, kus ringkonnakohtus endas rikutakse selgitamiskohustust ja see on menetlusõiguse oluline rikkumine. Sel juhul kuulub ringkonnakohtu otsus Riigikohtus tühistamisele.⁵⁵ Selgitamiskohustust rikutakse muuhulgas juhul, kui ringkonnakohtus jäetakse maakohtus toimunud menetlusõiguse olulise rikkumise selgitamiskohustuse näol üldse tähelepanuta. See on TsMS § 692 lg 1 p 2 ja lg 4 kolmanda lause mõttes absoluutne tühistamisalus ja toob kaasa ringkonnakohtu otsuse tühistamise kassatsioonkaebuse põhjendustest olenemata.⁵⁶

Ei ole kindlat väljakujunenud lahendust olukorrale, kus kohtunik ületab selgitamiskohustuse piirid, näiteks vihjab pooltele, et nõue võib olla aegunud.⁵⁷ Kohus rikub sel juhul erapooletuse kohustust ja laiemalt võistleva menetluse põhimõtet ning peab kaaluma enda taandamist, et taastada kohtu erapooletus menetlusosaliste silmis.⁵⁸ Samas ei välista kohtu taoline käitumine hageja võimalust muuta kohtu vihje pärast hagi alust või näiteks kostjal esitada aegumise vastuväite.⁵⁹

⁵¹ RKTko 28.03.2016, 3-2-1-178-15, p 21

⁵² RKTko 23.11.2016, 3-2-1-112-16, p 15; RKTko 10.04.2013, 3-2-1-21-13, p 19; RKTkm 22.02.2012, 3-2-1-173-11, p 15; vt ka TsMS komm., § 5, p 3.5 (c)

⁵³ RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 18; RKTko 26.10.2021, 2-19-7379/61, p 23; TsMS § 656 lg 1 teine lause, § 230 lg 2 teine lause, § 639 lg 1, § 652 lg 1 p 2 ja lg 3 p 2 ning lg 9; vt ka RKTko 09.03.2011, 3-2-1-169-10, p 11; RKTko 27.09.2017, 2-15-9288/60, p 25.3; TsMS komm., § 5, p 3.5 (c)

⁵⁴ RKTko 25.09.2017, 2-15-9288/60, p 24.3, kuigi abieluasi, on see põhimõte ilmselt ka muudesse hagimenetlustesse edasikanduv, sest on kooskõlas nt otsusega RKTko 27.09.2017, 2-15-9288/60, p 25.3

⁵⁵ RKTko 02.03.2015, 3-2-1-145-14, p 15 ja otsuse resolutsiooni p 1

⁵⁶ RKTko 23.11.2016, 3-2-1-112-16, p 15

⁵⁷ Soots. Lk. 327

⁵⁸ Parrest, Pavelts. TsMS II komm., § 392, p 3.1.3.5 (c)

⁵⁹ Parrest, Pavelts. TsMS II komm., § 392, p 3.1.3.5 (c)

1.2. Selgitamiskohustuse eesmärgid ja tsiviilkohtumenetluse ülesanded

Selgitamiskohustuse eesmärk on täita tsiviilkohtumenetluse ülesanded TsMS § 2 kohaselt. Selleks tuleb asja õigesti, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega lahendada. Selgitamiskohustuse kohase täitmisega eelmenetluses viib kohus menetluse läbi sisuliselt, korrektselt, ammendavalt ja õigeaegselt, tagab menetlusosaliste õiguste kaitse ja võrdse kohtlemise ning välistab üllatusliku kohtuotsuse tegemise.⁶⁰

Tsiviilkohtumenetluse ülesanded sätestab TsMS § 2, mille kohaselt on tsiviilkohtumenetluse ülesanne tagada, et kohus lahendab asja õigesti, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega. Õiguskirjanduse kohaselt on tsiviilkohtumenetluse peamine eesmärk lahendada asja selliselt, et see on menetlusosalistele vastuvõetav ja taastab nende vahel õigusrahu.⁶¹

Tsiviilasja õige lahendamine tähendab, et kohtulahend peab olema kooskõlas kehtiva õigusega. See tuleneb PS §146 teisest lausest, aga ka kohtumenetluse üldisest ülesandest kindlustada ja arendada õiguskorda. Kohtu lahendi tegemisel tuleb arvestada õiguse allikatega, milleks on põhiseadus, välislepingud ja EL-i määrused.⁶² Samas on õiguskindluse tagamiseks oluline, et kohtulahend on kooskõlas peale õigusaktide ka väljakujunenud kohtupraktikaga. Asja õige lahendamise huvides kohaldab õigust kohus. Kohus peab enda seisukohti pooltele põhjendama.⁶³

Mõistlik menetlusaeg on osa õigusest õiglasele kohtumenetlusele, mida peetakse demokraatliku õigusriigi üheks olulisemaks menetluspõhiõiguseks, mille täitmise eest riik vastutab⁶⁴. Lisaks PS § 15 lg-le 1 tuleneb mõistliku menetlusaja nõue EIÕK artiklist 6 ning EL-i põhiõiguste harta art.-st 47.⁶⁵ Menetluse mõistlik kestus sõltub asjaoludest. Õiguslikult ja faktiliselt keskmise keerukusega asjade puhul on mõistlik menetlusaeg kuni kaks aastat kohtusse pöördumisest kohtulahendi jõustumiseni. Pikem menetlusaeg vajab suuremat põhjendamist osalisriigi poolt.⁶⁶ Menetluse pikkuse puhul hindab EIK, kui keeruline on kohtuasi, kuidas käituvad avalik võim ja kaebaja ning kui kaalukad hüved on kindlas vaidluses mängus kaebaja jaoks.⁶⁷ Mõistlik

⁶⁰ Parrest & Pavelts. TsMS komm. II, § 392, p 1

⁶¹ Järvekülg & Kõve. TsMS komm. I, § 2 p 3.1

⁶² Järvekülg & Kõve. TsMS komm. I, § 2, p 3.2 (a); PS komm., 5. vlj., § 146, p-d 32-40

⁶³ Järvekülg & Kõve. TsMS komm. I, § 2, p 3.2 (a, b)

⁶⁴ Laffranque, J. ja Sarapuu, A. Mõistlik aeg ning selle tagamine tsiviil- ja halduskohtumenetluses. – Juridica 2013, nr 10, lk. 727, 729; vt ka RKTko 23.10.2013, 3-2-1-96-13, p 41; EIKo 11.09.2002, 57220/00, Mifsud vs Prantsusmaa, p 17

⁶⁵ Järvekülg & Kõve. TsMS komm. I, § 2, p 3.3.1

⁶⁶ F. Calves. Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights, lk. 6; TsMS komm. I, § 2, p 3.3.2 (b)

⁶⁷ EIKo 27.06.2000, 30979/96, Frydlander vs Prantsusmaa, p 43; Järvekülg & Kõve. TsMS komm. I, § 2, p 3.3.2 (b)

menetlusaeg tagab koos säästlikkuse põhimõttega ka üldise menetlusökonoomia. Selleks tuleb lahendada asja võimalusel ühel kohtusitungal.⁶⁸

Säästlikkuse põhimõtte kohaselt tuleb vähendada kõiki menetlusega seotud kulusid, s. t. nii asja läbivaatamise (TsMS § 143) kui kohtuväliseid (§ 144) kulusid. Menetlust tuleb konsentreerida. Näiteks võib tuua olukorda, kus selleks, et vältida asjaolude tõendamisel ülearuseid kulusid, peab kohus keelduma asjakohatute tõendite vastu võtmisest ja kogumisest. Kohtuasju võib teatud juhtudel kulude kokkuhoiuks liita.⁶⁹ Ei ole vaja menetleda hagnosisid, millel puudub õiguslik pespektiiv. Säästlikkuse põhimõtet tuleb silmas pidada iga menetlustoimingu puhul kõigis menetlusetappides. Säästlikkusega tagatakse hagimenetluses eelkõige menetlusosaliste huve, kes hoiavad kohtumenetluses kokku asja menetlemiseks ebavajalike kulude pealt.⁷⁰

1.3. Põhiseaduslikud raamid

Isikute menetluslikud õigused ning nende kasutamise, piiramise ja tõlgendamise reguleeritakse Eesti Vabariigi põhiseaduse §-des 15 ja 24.⁷¹ Selle töö raames on kekskse tähendusega PS § 15 lg 1, sest see loob üldise kohtupõhiõiguse⁷² ning sellest lähtuvalt üldise õiguse ausale kohtumenetlusele⁷³ ja õiguse olla kohtumenetluses kohtu poolt ära kuulatud⁷⁴. Samuti on asjakohased PS § 24 lg 2, mis näeb ette õiguse olla enda asja arutamise juures ning menetluses kohtu poolt ära kuulatud,⁷⁵ ning PS § 12 lg 1, mis näeb ette võrdsuspõhiõiguse, mis on üldine⁷⁶ ja kohaldub seega ka pooltele hagimenetluses.

PS § 15 lg 1 on osa üldisest kohtupõhiõigusest⁷⁷ ja loob õiguse ausale (õiglasele) kohtumenetlusele⁷⁸. Selle põhiõiguse adressaadiks on Eesti riik, mh kohus.⁷⁹ PS § 15 tõlgendatakse koosmõjus PS §-ga 14.⁸⁰

⁶⁸ Järvekülg & Kõve. TsMS komm. I, § 2, p 3.4

⁶⁹ Järvekülg & Kõve. TsMS komm. I, § 2, p 3.5

⁷⁰ TsMS § 371 lg 2 p 1; RKTKo 31.01.2008, 3-2-1-134-07, p 13

⁷¹ Velbri (2015), lk. 13

⁷² Pilving. PS komm., 5. vlj., § 15 p 1 ning p 10 jj

⁷³ Pilving. PS komm., 5. vlj., § 15, p 1; Madise, Ü. jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2012, p 1.3, lk. 204; Velbri (2015), lk. 13; vt ka RKÜKm 05.06.2017, 3-1-1-62-16, p 31; RKÜKo 12.04.2016, 3-3-1-35-15, p 25

⁷⁴ Pilving. PS komm., 5. vlj., § 15, p 58 jj

⁷⁵ Sepp, H. jt. PS komm., 5. vlj., § 24, p-d 11-12

⁷⁶ Kivioja, A. jt. PS komm., 5. vlj., § 12, p 5

⁷⁷ Pilving. PS komm., 5. vlj., § 15 p 1 ning p 10 jj

⁷⁸ Madise, Ü. jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2012, p 1.3, lk. 204; Velbri, lk. 13

⁷⁹ Lust-Vedder, L. . PS komm., 5 vlj., § 14 p 6 jj; Pilving. § 15, p 13

⁸⁰ Vt nt RKÜKm 22.12.2000, 3-3-1-38-00, p 19

PS § 15 eemärgiks on laiemalt tagada lünkadeta ja tõhusa õiguskaitse.⁸¹ PS § 15 loob õiguse pöörduda enda õiguste kaitseks kohtusse, kus asi peab olema lahendatud tõhusas ja ausas kohtumenetluses. See on üldine kohtupõhiõigus, mille kohaselt saab isik oma õigusi ka päriselt maksma panna ja mille kohaselt ei ole õiguskaitse näilik.⁸²

PS § 24 lg 2 sätestab õiguse olla enda asja arutamise juures, mis hõlmab õigust õigel ajal teada, kus ja millal toimub kohtulik arutamine ning võimalust ja piisavalt aega.⁸³ PS § 24 lg-st 2 pärineb ka isiku õigus olla kohtumenetluses ära kuulatud.⁸⁴ Menetlusosalisel on õigus esitada kohtule seisukohti ja tõendeid ning vaielda vastu teistele menetlusosalistele. See on vajalik ausa ja õiglase kohtumenetluse tagamiseks.⁸⁵ Kohus peab isiku seisukohaga arvestama ja mitterõustumist põhjendama.⁸⁶ Kohtuotsus ei tohi tugineda üllatuslikele asjaoludele.⁸⁷

Ausa ja seega mh võistleva kohtumenetluse tagamiseks on oluline, et kohtunik oleks erapooletu. Kohtuniku erapooletust hinnatakse neutraalse ja objektiivse isiku seisukohalt.⁸⁸ Kohtuniku erapooletust eeldatakse.⁸⁹

Selgitamiskohustus ei ole põhiseaduse tasandil otseselt välja toodud. Samas ei ole välistatud, et selgitamiskohustus on kaudsel kujul põhiseaduses esindatud. PS § 12 sätestab võrdsuspõhiõiguse⁹⁰, PS § 15 sätestab ausa ehk õiglase kohtumenetluse⁹¹ ja PS § 24 lg 2 õiguse olla menetluses ära kuulatud⁹². Kui lähtuda Saksamaa lähenemisest, mille kohaselt on selgitamiskohustus osa õiglasest kohtumenetlusest ning tagab poolte võrdsuse ja õiguse olla ära kuulatud⁹³, on õigus saada kohtult mõnes küsimuses selgitusi kaudsel kujul Eesti põhiseaduses olemas.

⁸¹ RKÜKo 12.04.2016, 3-3-1-35-15, p 25; RKÜKm 22.12.2000, 3-3-1-38-00, p 15

⁸² Pilving, I. PS komm., § 15, p 1; vt ka RKÜKm 05.06.2017, 3-1-1-62-16, p 31; RKÜKm 21.04.2015, 3-2-1-75-14, p 58; RKÜKo 16.05.2008, 3-1-1-88-07, p 41;

⁸³ Piir, R. Eesti Vabariigi põhiseaduse kommentaarid. – Lõhmus, U. jt. (toim.). Kättesaadav: <https://pohiseadus.riigioigus.ee/> (10.04.2024), § 24, p-d 28-29

⁸⁴ Plekksepp, A. PS kommentaarid, § 24, p 23; RKPJKo 10.05.2016, 3-4-1-31-15, p 39; vt ka Madise jt. PS komm., 4. vlj, § 24, p 11; tsiviilkohtumenetluse osas vt üldiselt Liin, V.-P. PS kommentaarid, § 24 lg 2, p-d 27-29

⁸⁵ RKHKm 22.09.2015, 3-3-1-40-15, p 14; Pilving. PS komm., 5. vlj, § 15, p 58; Plekksepp. PS kommentaarid, § 24, p 23

⁸⁶ Madise jt. PS komm., 4. vlj., § 15, p 11

⁸⁷ RKTko 21.10.2020, 2-17-18305/45, p 16; EIKo 06.10.2020, 65107/16, *Gracia Gonzales vs Hispaania*; EIKm 04.03.2014, 45519/06 *Duraliyski vs Bulgaaria*, p-d 31-32

⁸⁸ EIÕK 65411/01, 09.11.2006, *Sacilor Lormines v Prantsusmaa*, p 63

⁸⁹ EIÕK 6867/75 ja 7328/75, 23.06.1981, *Le Compte, van Leuven ja de Meyere v Belgia*, p 58

⁹⁰ Kivioja, A. jt. PS komm., 5. vlj., § 12, p 5

⁹¹ Pilving. PS komm., § 15 p-d 1, 56; RKÜKo 10.04.2012, 3-1-2-2-11, p 51; RKÜKo 22.03.2011, 3-3-1-85-09, p 75; RKÜKo 16.05.2008, 3-1-1-88-07, p 41

⁹² Plekksepp, A. PS kommentaarid, § 24, p 23; RKPJKo 10.05.2016, 3-4-1-31-15, p 39; vt ka Madise jt. PS komm., 4. vlj, § 24, p 11

⁹³ Fritsche. MüKoZPO, § 139, p 2

1.4. Selgitamiskohustuse ulatus hagimenetluses konventsiooni kohaselt

Õiglase kohtumenetluse sätestab konventsiooni artikkel 6 lg 1⁹⁴, mille kohaselt on igaühel muuhulgas oma tsiviilõiguste ja -kohustuste üle otsustamisel õigus õiglasele kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud kohtus. Konventsioon kohaldub tsiviil- ja kriminaalasjadele konventsiooni tähenduses.⁹⁵

Õiglase kohtumenetlus konventsiooni tähenduses hõlmab muuhulgas õigust võtta menetlusest isiklikult osa, õigust olla kohtu poolt ära kuulatud, õigust tutvuda asja materjalidega poolte võrdsuse ja võistleva menetluse põhimõtteid.⁹⁶ Seega, selle kaitsealasse liigituvad ka isiku põhiõigused kohtumenetluses, kuigi tsiviilasjades on vabadus otsustamiseks suurem kui kriminaalasjades.⁹⁷ Samas on rõhutatud, et konventsiooni art. 6 lg-ga 1 on vastuolus olukord, kus õiglast kohtumenetlust tõlgendatakse kitsendavalt.⁹⁸ Konventsiooni osalisriikidel lasub konventsiooni art. 13 kohaselt ühtlasi kohustus tagada õiglase kohtumenetluse.⁹⁹

Õigus saada kohtult kindlates küsimustes selgitusi on osa põhiõigusest õiglasele kohtumenetlusele, mida sätestab konventsiooni artikkel 6 lg 1.¹⁰⁰ Seega, kohtulik selgitamiskohustus pärineb vähemalt muuhulgas inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni art. 6 lg-st 1¹⁰¹ ning õigus saada kohtult kindlates küsimustes selgitusi on isegi hagimenetluses inimõigus, küll aga Euroopa Inimõiguste Konventsioonis väljatoodud piirides.

EIK praktika kohaselt väljendub poolte võrdsuse põhimõte selles, et pooltele antakse mõistlik võimalus esitada oma seisukohti tingimustel, mis ei sea poolt vastaspoolest oluliselt ebasoodsamasse olukorda.¹⁰² Samuti tagab kohus pooltele õiguse tutvuda vastaspoole esitatud asjaolude ja tõenditega ning avaldada selle kohta arvamust.¹⁰³ Sellega võimaldatakse

⁹⁴ Vt ka Järvekülg & Kõve. TsMS komm I, § 5, p 3.5 (a)

⁹⁵ Pilving. PS komm., 5. vlj., § 15, p 12

⁹⁶ Järvekülg & Kõve. TsMS komm., 1 .ptk., p 8 (c); EIKo 12.12.2013, 39544/05, Zagrebačbanka d. d.vs Horvaatia, p-d 196-197; vt ka Meyer-Ladewig (2011) EMRK art. 6, änr 31 – J. Meyer-Ladewig. EMRK: Europäische Menschenrechtskonvention. Handkommentar. 3. Aufl. Nomos 2011

⁹⁷ EIKo 27.10.1993, 14448/88, Dombo Beheer B.V. vs Holland, p-d 32-33; Järvekülg & Kõve. TsMS komm., 1. ptk, p 8 (a)

⁹⁸ EIKo 17.01.1970, 2689/65, Delcourt vs Belgia, p 25

⁹⁹ Vt ka EIÕK art. 13; EIKo 26.10.2000, 30210/96, Kudla vs Poola, p 152

¹⁰⁰ Järvekülg & Kõve. TsMS komm., 1 .ptk., p 8 ning § 5, p 3.5; vt ka EIKo 12.12.2013, 39544/05, Zagrebačbanka d. d.vs Horvaatia, p 197; EIKo 04.03.2014, 45519/06, Duralijski vs Bulgaaria, p 30

¹⁰¹ Vt ka Järvekülg & Kõve. TsMS komm I, § 5, p 3.5 (a)

¹⁰² EIKo 12.12.2013, 39544/05, Zagrebačbanka d. d.vs Horvaatia, p-d 196-197; EIKo 04.03.2014, 45519/06, Duralijski vs Bulgaaria, p 30

¹⁰³ Järvekülg & Kõve. TsMS komm. I, § 5, p-d 3.4 (a) ja 3.5 (a); EIKo 12.12.2013, 39544/05, Zagrebačbanka d. d.vs Horvaatia, p-d 196- 197

menetlusosaliste ärakuulamist kohtumenetluses ja õiguspäraste ootuste täitmist. See on oluline, sest tagab poolte võrdsuse ja õiglase kohtumenetluse EIÕK art. 6 lg 1 kohaselt.¹⁰⁴

Võistleva menetluse põhimõtte kohaselt ei piisa sellest, et pooltel on olemas võimalus tõenditega tutvuda ja tõendeid esitada. Pooltel on õigus veel kohtult teada saada, milliseid tõendeid tuleb nõude rahuldamiseks esitada ning avaldada tõendite osas arvamust.¹⁰⁵ See põhimõtte kehtib isegi juhul, kui poolte arvamused ei sisalda kohtu hinnangul varem esitatud arvamustega võrreldes midagi uut.¹⁰⁶

Järelikult on kohtul hagimenetluses selgitamiskohustuse täitmiseks vajalik võimaldada pooltel esitada tõendeid ja asjaolusid, selgitada pooltele, milliseid tõendeid on nõude rahuldamiseks vaja esitada ning poolte seisukohad esitatud tõendite ja asjaolude osas välja selgitada. See on selgitamiskohustuse ulatus, mida tuleb konventsiooni art. 6 lg 1 täitmiseks tagada tsiviilkohtumenetluses.

1.5. Selgitamiskohustuse eesmärkide vastavus konventsioonile ja põhiseadusele

Eestis mõistetakse nii õigusaktide kui õiguskirjanduse tasemel tsiviilkohtumenetluse ja seega ka selgitamiskohustuse eesmärged laiemalt, kui seda mõistab EIK. EIK praktikast¹⁰⁷ ei kooru välja, et õiglase kohtumenetluse tagamiseks on tsiviilasja vaja mh võimalikult väikeste kuludega lahendada. Seega luuakse Eestis nii menetlusseadustikus kui õiguskirjanduses kohtuliku selgitamiskohustuse kohaldamisel tsiviilkohtumenetluse ülesannete näol ka täiendava, menetlusökonoomia dimensiooni, mida EIK praktika otseselt ei käsitle.

See ei lähe aga vastuollu EIK praktikaga, sest säästlikuse põhimõttest on tsiviilkohtumenetluse seadustikus, kohtupraktikas ja õiguskirjanduses olulisemal kohal just asja õige ja mõistliku aja jooksul lahendamine. Õiguskirjanduses peetakse asja võimalikult väikeste kuludega lahendamist küll üheks tsiviilkohtumenetluse eesmärgiks, aga ei tulene, et see on ainuke eesmärk, millest peavad olema kantud teised eesmärgid.¹⁰⁸

¹⁰⁴ EIKo 04.03.2014, 45519/06, Duraliyski vs Bulgaaria, p 32; EIKo 03.03.2000, 35376/97, Krčmář jt vs Tšehhi, p 43

¹⁰⁵ EIKo 12.12.2013, 39544/05, Zagrebačbanka d. d. vs Horvaatia, p 197; EIKo 04.03.2014, 45519/06, Duraliyski vs Bulgaaria, p 30; vt ka EIKo 20.02.1996, 15764/89, Lobo Machado vs. Portugal, p 31

¹⁰⁶ Järvekülg & Kõve. TsMS komm. I, § 5, p-d 3.4 (a) ja 3.5 (a); EIKo 12.12.2013, 39544/05, Zagrebačbanka d. d. vs Horvaatia, p 197; EIKo 04.03.2014, 45519/06, Duraliyski vs Bulgaaria, p 30; vt ka EIKo 07.06.2007, 55793/00, Kukkonen vs. Soome, nr 57793/00, p 20; ja EIKo 15.01.2009, 8927/02, Sharomov vs Venemaa, p 44

¹⁰⁷ Vt nt EIKo 12.12.2013, 39544/05, Zagrebačbanka d. d. vs Horvaatia, p 197

¹⁰⁸ Parrest & Pavelts. TsMS komm, II, § 392, p 3.1.1; Järvekülg & Kõve. TsMS komm. I, § 2, p 3.6

Eesti õiguskirjandusest jääb pigem mulje, et asja õige lahendamise ja säästlikkuse põhimõtte omavahelises konkurentsisis on olulisem asja õigesti lahendada, mis muuhulgas eeldab ka hagimenetlusele omaste reeglite järgimist.¹⁰⁹ Üldjuhul ei aktsepteerita näiteks kohtuotsuses põhjendava ja kirjeldava osa väljajätmist, et menetlust kiirendada.¹¹⁰

Ka mõistliku aja ja asja õige lahendamise vahel on hagimenetluses üldjuhul olulisem viimane.¹¹¹ Tegemist võib ollagi asjadega, mis on keerulisemad ja näiteks käivad vaidlused suurte rahasummade üle.¹¹² Iseenesest on ka mõistlik menetluse aeg taoliste asjade puhul pikem.¹¹³ Mõnes mõttes erandiks, kus asja kiirem lahendamine on rohkem esiplaanil kui asja õigesti lahendamine, on elatisasjad¹¹⁴, mis liigituvad perekonnasjade hulka ja mida selles töös pikemalt ei käsitleta.

Seda, et asja õigesti ja mõistliku aja jooksul lahendada on võimalikult väikeste kuludega lahendamisest tähtsam, näitab ka TsMS §-s 2 loetletud tsiviilkohtumenetluse ülesannete järjestus, kus menetlusökonomilised kaalutlused on järjestuselt viimased. Õiguskirjanduses peetakse asja võimalikult väikeste kuludega lahendamist üksnes üheks tsiviilkohtumenetluse eesmärgiks ja ei tulene, et see on ainuke eesmärk, millest peavad olema kantud teised eesmärgid.¹¹⁵

Seega, tsiviilkohtumenetluse seadustikus, kohtupraktikas ja õiguskirjanduses levinud arusaam selgitamiskohustuse eesmärkidest võib mõnevõrra erineda EIK käsitlusest, kuid ei lähe siiski konventsiooni art. 6 lg 1 ega seega õiglast kohtumenetlust sätestava põhiseaduse PS § 15 lg-ga 1 vastuollu.

¹⁰⁹ Järvekülg & Kõve. TsMS komm. I, § 2, p 3.6 (a, b);

¹¹⁰ RKTkm 27.05.2014, 3-2-1-43-14, p 16; Järvekülg & Kõve. TsMS komm. I, § 2, p 3.6 (a)

¹¹¹ RKTko 26.05.2014, 3-2-1-44-14, p 12; RKTkm 18.06.2014, 3-2-1-56-14, p 9; RKTkm 27.05.2014, 3-2-1-43-14, p 16

¹¹² Järvekülg & Kõve. TsMS komm. I, § 2, p 3.6 (a, b)

¹¹³ Calves, lk. 6

¹¹⁴ RKTko 19.11.2008, 3-2-1-93-08, p 13

¹¹⁵ TsMS komm, II, § 392, p 3.1.1 / Parrest&Pavelts; TsMS komm. I, § 2, p 3.6

2. Selgitamiskohustus nõuete kvalifitseerimisel

2.1. Selgitamiskohustuse ulatus nõuete kvalifitseerimisel Eestis

Riigikohus toob tihti enda praktikas välja nii selgitamis- kui kvalifitseerimiskohustust koos või vähemalt ei erista neid täielikult.¹¹⁶ Selles peatükis analüüsitakse muuhulgas nõuete osas lasuvat kvalifitseerimiskohustust eelkõige ulatuses, milles kvalifitseerimiskohustus on selgitamiskohustuse osa. Selgitamiskohustust nõuete kvalifikatsiooni kohta näeb üldkujul ette TsMS § 392 lg 1 p 1 koosmõjus TsMS § 348 lg-te 1-2 ja §-ga 351.

Kvalifitseerimiskohustus on sätestatud TsMS § 437 lg-s 7¹¹⁷, mille kohaselt ei ole kohus õiguslike asjaoludega seotud, vaid kohaldab õigust ise. Kvalifitseerimiskohustus tähendabki seda, et kohtul tuleb õigussuhte liigi määratleda poolte väidetest sõltumata.¹¹⁸ Riigikohtu praktikale tuginedes asutakse selles töös seisukohale, et selgitamiskohustus hõlmab nõude kvalifitseerimise puhul kohtu kohustust selgitada pooltele kohtu nägemust õiguse kohaldamise kohta.¹¹⁹ See kehtib nii Eesti kui Euroopa Liidu õigusakti, konventsiooni või muu välislepingu kohta.¹²⁰

„Kohtu oluline ülesanne on poolte esitatud asjaolude kogumile õigusliku hinnangu andmine (kvalifitseerimine) ja kohus ei ole seejuures seotud poolte antava õigusliku hinnanguga.¹²¹ Kohus peab vähemalt suulises menetluses üldjuhul poolte tähelepanu õigussuhte võimalikule kvalifikatsioonile juhtima ja võimaldama neil avaldada selle kohta enda seisukohti.¹²² See on vajalik, et vältida olukorda, kus taolises juhtumises selgitamiskohustuse täitmata jätmisega sünnib poolte jaoks üllatuslik kohtuotsus.¹²³ Nõude õiguslik kvalifitseerimine eeldab konkreetse nõudealuse väljaselgitamist, abstraktne viide sätete kogumile ei ole piisav.¹²⁴

¹¹⁶ Vt nt RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 19;; RKTko 02.03.2015, 3-2-1-145-14, p 15

¹¹⁷ Kõve § Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.2.1. (a)

¹¹⁸ TsMS § 436 lg 7; RKTko 1.11.2023, 2-20-5571/91, p 12; vt ka Velbri, E., lk. 15-20

¹¹⁹ RKTko 1.11.2023, 2-20-5571/91, p 13

¹²⁰ Kõve § Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.2.1. (e)

¹²¹ RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 18; vt ka TsMS § 436 lg 7, § 438 lg 1 esimene lause; RKTko 15.06.2011, 3-2-1-51-11, p 27; RKTko 05.01.2011, 3-2-1-116-10, p 39; RKTko 22.02.2011, 3-2-1-153-10, p 16; RKTko 1.11.2023, 2-20-5571/91, p 12

¹²² RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 18; vt ka TsMS § 348 lg-d 1–3, § 351, § 392 lg 1 p-d 1 ja 3, § 400 lg 5, § 401 lg 1, § 436 lg 4; RKTko 20.06.2011, 3-2-1-57-11, p 40; RKTko 22.02.2011, 3-2-1-153-10, p 16

¹²³ RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 18; vt ka RKTko 01.03.2017, 3-2-1-145-16; RKTko 23.11.2016, 3-2-1-112-16; RKTko 05.01.2011, 3-2-1-116-10, p-d 39-40

¹²⁴ RKTko 17.06.2020, 2-18-7948, p 11

Riigikohus toob viimase aja praktikas selgelt esile, et õiguse kohaldamine ja seega nõuete kvalifitseerimine on kohtu kohustus ning kohus ei ole TsMS § 437 lg 7 kohaselt seotud poolte õiguslike väidetega.¹²⁵ Kui hagi aluseks olevad asjaolud on vastuolulised, siis on kohtu ülesandeks eelmenetluses muu hulgas TsMS § 392 lg 1 p-de 1 ja 3 kohaselt välja selgitada hageja nõuded ning menetlusosaliste õiguslikud väited esitatud nõuete kohta. Kui hageja esitab kohtule vastuoluliste asjaoludega nõude, on maakohtu ülesanne eelmenetluses seda hagejale selgitada ja anda talle võimalus tuua välja nõude aluseks olevad asjaolud ja nõuet täpsustada TsMS § 392 lg 1 p-d 1 ja 3 ning § 340¹ lg 1 kohaselt.¹²⁶

Kohus ei saa selgitada pooltele õigust ühtepidi, aga kohtulahendis anda asjaoludele teistsuguse õigusliku hinnangu. See ei tähenda, et kohtul ei ole võimalik muuta enda nägemust, kuidas asjas õigust kohaldada. Tähtis on seejuures kohtu nägemust pooltele vähemalt üldjoontes selgitada ning pooli kohtu õigusliku hinnanguga mitte üllatada. Kohtu käsitus õigusest ei tohi pooltele teatavaks saada alles kohtuotsuses.¹²⁷

Seega peab kohus menetlust uuendama. Kohtul tuleb seejärel pooltele kas kohtuistungil või kirjalikus menetluses uuesti selgitada, milline on kohtu arusaam, kuidas õigust kohaldada, ning võimaldada pooltel selle kohta enda arvamust avaldada. Kui kohtu teistsuguse seisukoha pärast muutub tõendamiskoormis, tuleb anda pooltele võimaluse esitada uuesti tõendeid ja asjaolusid.¹²⁸

Nõude kvalifitseerimisel tuleb kohtul pooltele selgeks teha, milliseid asjaolusid peavad pooled tõendama.¹²⁹ Kohus peab kirjalikult või suuliselt väljendama seisukohta kostja nõude õigusliku kvalifikatsiooni kohta ja selgitama pooltele tõendamiskoormist. Kui hageja või kostja nõuded on ebaselged, tuleb seda eelmenetluses vastavalt hagejale või kostjale selgeks teha ning võimaldada pooltel nõuete selgitamist kohtule.¹³⁰

Selgitamiskohustus- ja kvalifitseerimiskohustus lasub kohtul veel siis siis, kui poolte esitatud asjaolud võimaldavad asja lahendada erinevatel õiguslikel alustel ning poolte avaldustest ei ole selge, millisele alusele ta tugineb.¹³¹ Samas olukorras, kus hagi esitatud nõue on õiguslikult perspektiivitu põhjusel, et seda ei ole võimalik rahuldada ühelgi õiguslikul alusel, ei ole kohtul

¹²⁵ RKTko 22.06.2021, 2-19-16650, p 13; vt ka RKTko 31.03.2010, 3-2-1-7-10, p 16; vrd RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 19; RKTko 16.05.2011, 3-2-1-34-11, p 10 ja RKTko 10.06.2015, 3-2-1-61-15, p 9

¹²⁶ RKTko 22.06.2021, 2-19-16650, p 13; tähtaja andmise osas vt ka RKTko 18.02.2015, 3-2-1-159-14, p 12; 10.04.2013, 3-2-1-21-13, p-d 17-18

¹²⁷ RKTko 22.09.2014, 3-2-1-67-14, p 42; vt ka RKTko 1.11.2023, 2-20-5571/91, p 13; RKTko 20.06.2018, 2-17-280/31, p 21; TsMS § 348 lg-d 1-3, § 351, § 392 lg 1 p-d 1-3, § 436 lg-d 3 ja 4, § 639 lg 1

¹²⁸ RKTko 22.09.2014, 3-2-1-67-14, p 42

¹²⁹ RKTko 15.06.2011, 3-2-1-51-11, p-d 27-28; RKTko 03.10.2007, 3-2-1-86-07, p 12

¹³⁰ RKTko 22.09.2014, 3-2-1-67-14, p 42

¹³¹ RKTko 16.05.2011, 3-2-1-34-11, p 10

ka selgitamiskohustust. Sellisel juhul ei ole tegemist puudusega, mida oleks TsMS § 340¹ lg 1 alusel hagi täpsustamisega võimalik kõrvaldada.¹³²

Riigikohus on ettevaatlikult möönnud¹³³, et selgitamiskohustuse ulatus sõltub muuhulgas nii konkreetse vaidluse asjaoludest kui ka sellest, kas pooli esindavad menetluses advokaadid.¹³⁴ Riigikohtu praktika ei ole aga selles küsimuses ammendav. Kohtu selgitamiskohustuses TsMS § 348 ja § 351 mõttes ei eristata siiski sõnaselgelt advokaadi esindust muust esindusest.¹³⁵

2.2. Vastavus konventsioonile ja põhiseadusele

Konventsiooni art. 6 lg 1 ei näe sõnaselgelt ette kohustust tsiviilasjas nõudeid kvalifitseerida. EIK toob välja, et võistleva menetluse huvides on pooltel õigus teada, milliseid tõendeid on pooltel vaja esitada nõude rahuldamiseks, ja avaldada tõendite kohta arvamust.¹³⁶ Seda on aga keeruline saavutada, kui kohus ei ole eelnevalt asjas esitatud nõudeid ja vastuväiteid kvalifitseerinud.

Kohtul on oluline aru saada, mis õigus kindlale nõudele kohaldub, et selgitada pooltele õigesti tõendamiskoormise jaotuse ning selgitada välja poolte seisukohad küsimustes, mis võivad mõjutada kohtulahendi lõpptulemust. Nõuet õigesti kvalifitseerimata ei saa õigesti selgitada tõendamiskoormist.¹³⁷

Kui kohus selgitab õiguslikku olukorda valesti, on ka tõendamiskoormise osas jagatud selgitused ilmselt väärad.¹³⁸ Ka Riigikohus on nõude õigusliku aluse ja tõendamiskoormise vahel pigem seost näinud. Riigikohus on välja toonud, et nõude kvalifitseerimisel tuleb kohtul selgeks teha sedagi, milliseid asjaolusid peavad pooled tõendama, et vältida poolte jaoks üllatuslikku kohtuotsust.¹³⁹ Kui kohus selgitab õiguslikku olukorda valesti ja pooled juhivad sellest tõendamiskoormise jaotuse puhul, on asi lahendatud ebaõigesti.¹⁴⁰ See ilmselt ei oleks

¹³² RKTko 26.10.2022, 2-20-15758, p 13

¹³³ Pärsimägi. TsMS komm. II, § 348

¹³⁴ RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 19

¹³⁵ Pärsimägi. TsMS komm. II, § 347, p 3.6.2 (a)

¹³⁶ vt nt EIKo 12.12.2013, 39544/05, Zagrebačbanka d. d. vs Horvaatia, p 197; EIKo 04.03.2014, 45519/06, Duraliyski vs Bulgaaria, p 30

¹³⁷ TsMS komm. II, § 351, p 3.4.1 (b); RKTko 30.09.2003, 3-2-1-95-03; Soots, I. (2011), lk. 329

¹³⁸ Vt ka TsMS komm. II, § 351, p p 3.4.1. (b)

¹³⁹ RKTko 02.03.2015, 3-2-1-145-14, p 15; RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 19

¹⁴⁰ TsMS komm. II, § 351, p 3.4.1. (b) / Kõve & Velbri

konventsiooni eesmärk ja ei tagaks õiglast kohtumenetlust konventsiooni art. 6 lg 1 ja seega ka PS § 15 lg 1 tähenduses.¹⁴¹

Kui kohus selgitab pooltele kohtu tõlgenduse asjas kesksete õigusnormide normide kohta, võimaldab see pooltel võrdselt kohtu hinnangu osas seisukohti esitada ja avaldada ning kohtu hinnangut mõjutada. Sellega tagatakse poolte õigusliku ärakuulamise ja poolte võrdsuse konventsiooni art. 6 lg 1 ja PS §-de 12 lg 1 ja § 24 lg 2 kohaselt. EIK praktikast võib järeldada, et enda argumentatsiooni, tõendite ja asjaolude abil kohtulehendit mõjutada on kindlasti üks olulistest õiglase kohtumenetluse tunnustest konventsiooni art. 6 lg 1 mõttes.¹⁴²

Seega võib ülaltoodud allikate põhjal väita, et konventsiooni art. 6 lg 1 ja seega PS § 15 lg 1, § 12 lg 1 ja § 24 lg 2 kohaselt peab kohus vähemalt kohalduva õiguse ja menetlusosaliste nõuded välja selgitama ja seejärel selgitama seda pooltele. See on selgitamise minimaalne ulatus, mis on vajalik õiglase kohtumenetluse tagamiseks konventsiooni art. 6 lg 1 ning PS § 15 lg 1, § 12 ja § 24 lg 2 kohaselt. Eestis kohaldatakse selgitamiskohustust nõutele kohalduva õiguses osas vähemalt ulatuses, mis on vajalik õiglase kohtumenetluse tagamiseks konventsiooni ja põhiseaduse kohaselt, sest ülalkirjeldatud ulatust järgitakse ja tunnustatakse mh nii TsMS §-de 348, 351, 392 lg 1 p-s 1 kui ka eelnevalt alapeatükis 2.1. analüüsitud kohtupraktika tasandil.

2.3. Selgitamiskohustuse ulatus nõuete kvalifitseerimisel Saksamaal ja võrdlus Eestiga

Saksa põhiseaduse¹⁴³ § 20 lg 3 kohaselt on kohtud seotud õiguse ja õiglusega. Saksa põhiseaduse § 3 lg 1 sätestab üldise võrdsuspõhiõiguse, millele tugineb tsiviilkohtu, sh hagimenetluses asjakohane poolte menetlusliku võrdsuse põhimõte. Selle kohaselt kohtleb kohus menetlust juhtides pooli võrdselt ega tohi panna ühte menetlusosalist põhjusetast teisest halvemasse seisu.¹⁴⁴

¹⁴¹ Vt ka vt nt EIKo 12.12.2013, 39544/05, Zagrebačbanka d. d. vs Horvaatia, p 197; EIKo 04.03.2014, 45519/06, Duraliyski vs Bulgaaria, p 30

¹⁴² Vt ka vt nt EIKo 12.12.2013, 39544/05, Zagrebačbanka d. d. vs Horvaatia, p 196- 197; EIKo 04.03.2014, 45519/06, Duraliyski vs Bulgaaria, p 30

¹⁴³ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 100-1, veröffentlichten bereinigten Fassung, das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 19. Dezember 2022 (BGBl. I S. 2478) geändert worden ist. Kättesaadav: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (10.04.2024)

¹⁴⁴ Velbri, lk. 27; Geeroms, lk. 31; Haas, U. The Relationship between the Judge and the Parties Under German Law, Reforms of Civil Procedure in Germany and Norway, Tübingen 2011, lk .97

Ärakuulamisõiguse sätestab Saksa põhiseaduse § 103 lg 1, mis loob õiguse õiglasele kohtumenetlusele ja annab isikule õiguse mõjutada tema vastu algatatud menetluse käiku. Sellest paragrahvist on pärit poolte õigus avaldada seisukohti asjas oluliste faktiliste ja õiguslike asjaolude osas ja kohtu kohustus neid seisukohti neid kaaluma.¹⁴⁵ Kuigi Saksa põhiseaduse nagu ka Eesti põhiseaduse tasandil ei ole selgitamiskohustust selgelt kirjas, on selgitamiskohustus tuletatav Saksa põhiseaduses sätestatud poolte menetlusliku võrdsuse põhimõtte ja ärakuulamisõiguse põhjal. Seda on võimalik vähemalt kaudselt järeldada ka Saksa õiguskirjanduses kirjeldatud selgitamiskohustuse eesmärkidest¹⁴⁶. Saksa põhiseadus¹⁴⁷ ei sätesta otsesõnu ka kvalifitseerimiskohustust¹⁴⁸, kuigi õiguskirjanduses on kvalifitseerimiskohustust järeldatud Saksa põhiseaduse § 30 lg-st 3, mille kohaselt on kohtud seotud õiguse ning õiglusega¹⁴⁹.

Saksa tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestab selgitamiskohustuse (*richterliche Aufklärungspflicht*) eelkõige ZPO § 139. Vähemalt üldisel kuulul väljendub ZPO &-s § 139 ka nõuete osas lasuv selgitamiskohustus ja kvalifitseerimiskohustus.¹⁵⁰ ZPO § 139 lg 1 kohaselt peab kohus pooltega faktilisi ja õiguslikke asjaolusid arutama ja nende osas pooltele küsimusi esitama ulatuses, milles see on vajalik.

ZPO § 139 eesmärk on tagada asja õigesti lahendamist ning poolte õigust õiglasele kohtumenetlusele, õigust olla kohtu poolt ära kuulatud ja poolte menetlikku võrdsust. Ühtlasi abistab kohus selgitamiskohustuse kasutamise pooli ja tagab pooltele menetluses võrdsed võimalused kohtuotsust mõjutada. Niimoodi kiirendatakse kohtumenetlust. Selgitamiskohustus kohaldub nii asja kohtuistungil arutamisel kui kirjalikus menetluses.¹⁵¹ Eestis täidab sarnaseid eemärke näiteks TsMS § 351.¹⁵²

Saksa hagimenetluses esitavad sarnaselt Eesti hagimenetlusega pooled kohtule ise asjaolusid, tõendeid ja seisukohti ulatuses, milles pooled peavad seda vajalikuks. Selles väljendub võistleva menetluse põhimõte. Poolte tähelepanu suunatakse kindlas kohtuvaidluses olulistele küsimustele, kus pooled avaldavad enda seisukohti. Seejärel saavad pooled enda seisukohti

¹⁴⁵ Velbri, lk. 28; Haas, lk. 94-95

¹⁴⁶ Fritsche. MüKoZPO § 139, p 2

¹⁴⁷ Basic law for the Federal Republic of Germany. Kättesaadav: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/ (15.04.2024)

¹⁴⁸ Velbri, lk 27-28

¹⁴⁹ Geeroms, lk. 31

¹⁵⁰ Vt üldiselt Velbri, lk. 28

¹⁵¹ Fritsche . MüKoZPO § 139, p-d 2- 4

¹⁵² Vt ka Köve § Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 1

korrigeerida. Sellega kiiirendatakse kohtumenetlust¹⁵³ ja soodustatakse asja mõistliku aja jooksul lahendamist.¹⁵⁴

Õiguse kohaldamine, mille osa on nõuete kvalifitseerimine, on Saksamaal sarnaselt Eestiga ainult kohtu ülesanne.¹⁵⁵ Saksamaal kasutuses oleva *Relationstechnik*'i tuleb kohtul leida asjas kohalduv õigus ja vastavad faktid ning fakte subsumeerida õigusreegli alla.¹⁵⁶ Kuivõrd faktid ja kohalduv õigus on üksteisega tihedas seoses, ei tohi neid siiski liiga kiiresti määratleda.¹⁵⁷ Õigust ja fakte puudutavaid lõplikke otsuseid langetatakse samaaegselt, kuid nii hilja kui saab ja nii vara, kui on vaja.¹⁵⁸

Saksa kohtunik ei ole alati kohustatud pooltele selgitama, milline õiguslik alus on kindla nõude puhul asjakohane. Samas võib selgitamine olla vajalik juhul, kui pool(t)e seisukoht ja ettekujutus õiguse kohaldamisest on ebaselge või vale.¹⁵⁹

Selgitamiskohustuse ulatust advokaadi olemasolu või puudumise korral, mis on eriti oluline poolte menetlusliku võrdsuse tagamiseks, on Saksamaal käsitletud põhjalikumalt kui Eestis. Saksa õiguskirjanduse ja kohtupraktika kohaselt on menetlusosalisel advokaadi puudumisel kohtu selgitamiskohustus ulatuslikum, võrreldes olukorraga, kus menetlusosalisel on õiguslike teadmistega esindaja olemas. Selleks, et tagada õiglast kohtumenetlust, peab mittejuristist poolele, kel puudub menetluses advokaat, selgitama õiguslikke küsimusi põhjalikumalt, kui seda tehtaks juhul, kui poolel oleks menetluses advokaat.¹⁶⁰

Erinevalt õigusteadmistega isikust ei pruugi olla selgitustest arusaamiseks piisav viidata õigusaktile või seaduse tekstile. Oluline on veenduda, et isik saab päriselt aru kohtu selgitustest. Ka advokaat võib asja ese ja alust arvestades kohtule ebavajalikke ja tähtsusetuid seisukohti avaldada ning sellises olukorras tuleb kohtul advokaadile selgitada, kuidas õigus kohaldub.¹⁶¹

Küll aga on kohus selgitamiskohustuse täitnud ilmselt olukorras, kus isikule on menetluses näiteks riigi õigusabi korras võimaldatud advokaat, kes saab kohtu selgitustest aru. Iseenesest peaks ka advokaadi või muu õigusteadmistega pädeva poole esindaja puhul kohus veenduma,

¹⁵³ Zuck NJW 2005, 3753 (3755)

¹⁵⁴ Fritsche. MüKoZPO § 139, p-d 2, 5

¹⁵⁵ OLG Hamm – 2 U 104/11, p 155; Velbri, E., (2015), lk. 29

¹⁵⁶ Maxeiner, J.R.. It's the Law! Applying the Law Is the Missing Measure of Civil Law / Common Law Nonvergence“, Supreme Court Law Review, 2010, 49, lk. 472; Velbri, lk. 32

¹⁵⁷ Zippelius, R.. Introduction to German Legal Methods, Durham, North Carolina 2008, lk. 121

¹⁵⁸ Maxeiner, lk. 472; Velbri, lk. 32

¹⁵⁹ MüKoZPO / Fritsche, § 139, p-d 7-8

¹⁶⁰ Fritsche. MüKoZPO, § 139, p-d 4-6 ja 12; BGH NJW 1991

¹⁶¹ Fritsche. MüKoZPO, § 139, p-d 4-6 ja 12; BGH NJW 1991, 493; BVerfGE 84, 188 (190); BGH NJW 1991, 2823 (2823 f.); NJW 2003, 3626 (3628); NJW 2008, 1742 (1743)

et poole esindaja sai kohtu selgitustest aru. Kui on ilmselge, et kohtu selgitustest aru ei saadud, tuleb selgitusi korrata.¹⁶²

On vähetõenäoline ka Eesti õiguskorras, et kohus on täitnud selgitamiskohustuse nõuete kvalifitseerimise osas, kui isik ei saa kohtu selgitustest aru. Taoline lähenemine ei pruugiks olla kooskõlas ka konventsiooni art. 6 lg 1 ja PS § 15 lg 1 mõttega, sest õiglase kohtumenetlus oleks tagatud ainult näiliselt.

2.4. Selgitamiskohustuse suuremal määral kohaldamise vajalikkus ja võimalikkus

Selgitamiskohustust tuleb täita selliselt, et kohus ei piirdu üldiste märkustega, et poole nõue on udune ja ebaselge või asjaolud on tõendamata. Selle asemel leitakse selles töös sarnaselt Saksa õiguskirjandusega¹⁶³, et hagimenetluse poolele tuleb juba eelmenetluses osutada konkreetsetele kohtadele, kus poole argumentatsioonis esinevad puudused ja võimaldada neid TsMS § 340¹ lg 1 kohaselt parandada. Nii saab kohus nõuet õigesti kvalifitseerida ja pooltele seda selgitada.

Selleks, et lugeda selgitamiskohustust täidetuks, on vajalik ka veenduda, et isik saab kohtu selgitustest päriselt aru ja vajadusel selgitusi korrata. See kehtib ka juhul, kui pooli esindavad hagimenetluses advokaadid või muud pädevad õiguslike teadmistega isikud. Advokaat olemine ei tähenda tõenäoliselt veel, et isik saab kõigist õiguslikest küsimustest aru. Õiguslik küsimus võib olla ka uudne ja keeruline ning selgitamiskohustuse täitmine aitab advokaadil asjakohaseid seisukohti kujundada ja asjaolusid esitada. Seega on vajalik Eesti hagimenetluses sarnaselt Saksamaaga ka advokaadile õigust vajadusel korduvalt selgitada. See on asjakohane muudiski selles töös analüüsitud küsimustes, kus kohaldub selgitamiskohustus.

Nii saab tsiviilasja suurema tõenäosusega õigesti, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega lahendada TsMS § 2 kohaselt. Pooled esitavad siis kohtule seisukohti, mis on menetluses esitatud nõudeid arvestades asjakohased. Lisaks ei kuluta pooled asjatult aega mahukatele vaidlustele, milline õiguslik alus kindla nõude puhul kohaldub olukorras, kus kohtul on eelmenetluses juba enda veendumus välja kujunenud ja õigust kohaldab TsMS § 436 lg 7 kohaselt kohus. Kui kohtu veendumus on aga vale, saab pool või pooled sellele kohtu tähelepanu juhtida, esitades näiteks vastuväite TsMS § 333 lg 1 kohaselt.

¹⁶² Fritsche. MüKoZPO, § 139, p-d 4-6; BGH NJW 2001, 2548 (2549)

¹⁶³ Fritsche. MüKoZPO, § 139, p 13

Kirjeldatud lähenemine on võimalik, rikkumata õigusemõistmise põhimõtteid. Kui pooltele või nende advokaatidele selgitatakse esitatud nõuetele kohalduvat õigust võrdselt arusaadavalt, ammendavalt ja vajadusel korduvalt, ei eksita sellega ei võistleva menetluse ega menetluse dispositiivsuse või poolte võrdõiguslikku põhimõtete vastu TsMS § 5 lg-te 1-2, § 4 lg 2 ja § 7 kohaselt.

Samas ei või nõuete kvalifitseerimise osas selgitamiskohustuse täitmisega niivõrd kaugele minna, et kohus hakkab ise pooltele soovutama, milliseid asjaolusid ja sellest lähtuvalt milliseid nõudeid on pooltel vaja kohtule esitada. Vastasel korral rikub kohus võistleva menetluse põhimõtet TsMS § 5 lg-te 1-2 kohaselt, sest kohus ei menetle enam asja poolte esitatu alusel, lähtudes poole esitatud nõudest, vaid kvalifitseerib ja selgitab nõudeid, mis ei puutu olemasolevasse hagi esemesse ja alusesse ning mida seega ei ole isegi kaudselt, näiteks mõne sõnaga, poolte avaldustes nõutud.

Nii rikuks kohus ka dispositiivsuse põhimõtet TsMS § 4 lg-te 1-2 kohaselt, sest nõudeid, mida kohtul seejärel kvalifitseerida ja selles osas selgitusi jagada, esitavad pooled, mitte kohus. Kohtu kohustus kvalifitseerida hageja nõudeid ja selle kohta pooltele selgitusi jagada on piiratud hageja esitatud asjaolude ja hagi esemega, mida kohus ei saa TsMS § 4 lg 2 kohaselt ise laiendada.¹⁶⁴ Kohus ei tohi üldjuhul selgitada vajadust muuta hagi eset või alust, et aidata paremini saavutada hageja eesmärki¹⁶⁵ ning samal seisukohal ollakse ka Saksa õiguskirjanduses.¹⁶⁶

Kohus ei pea poolele soovutama esitada esialgse nõude vähese tõendatuse või õigusliku perspektiivituse korral samas menetluses alternatiivne hagi.¹⁶⁷ Poolte kohustus on ise tagada, et nad esitavad piisavaid tõendeid oma nõude rahuldamiseks.¹⁶⁸ Kui poole nõue on sõnastatud ebatäpselt, peab siiski menetlusosalistega faktilisi ja õiguslikke asjaolusid vajalikus ulatuses arutama, et välja selgitada ebaselge nõude sisu.¹⁶⁹

Juhul, kui kohus asuks aga ühte osapoolt abistama, ei oleks kohus enam erapooletu¹⁷⁰ ja rikuks võrdse kohtlemise põhimõtet TsMS § 7 kohaselt.¹⁷¹ See tähendab, et kohus ei saa soovitada poolele, milliseid nõudeid tuleb asjas nõude rahuldamiseks esitada või millise nõudega saab

¹⁶⁴ Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.2.1 (c); RKTko 09.03.2011, 3-2-1-169-10, p 11

¹⁶⁵ RKTko 16.05.2011, 3-2-1-34-11; RKTko 04.05.2016, 3-2-1-23-16, p 13; RKTko 18.05.2016, 3-2-1-33-16, p 14; Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.2.1 (c)

¹⁶⁶ Fritsche. MüKoZPO, §139, ärn 13

¹⁶⁷ RKTko 16.05.2011, 3-2-1-34-11, p 10

¹⁶⁸ RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 19

¹⁶⁹ RKTko 08.05.2012, 3-2-1-54-12, p 12

¹⁷⁰ Fritsche. MüKoZPO, § 139, p 7-8

¹⁷¹ Vt ka EIKo 12.12.2013, 39544/05, Zagrebačbanka d. d.vs Horvaatia, p 196; EIKo 04.03.2014, 45519/06, Duralijski vs Bulgaaria, p 29-30

pool enda jaoks soodsama tulemuse. Kohus peab piirduma õiguse kohaldamisel ja selgitamisel poolte esitatud asjaoludega TsMS § 4 lg 2 ja § 5 lg 1 kohaselt ega tohi neist välja minna.

Ülaltoodud analüüsi põhjal järeldatakse selles peatükis, et õiguse kohaldamise ja hagimenetluses esitatud nõuete kvalifitseerimise osas ei ole üldjuhul vajalik ega võimalik selgitamiskohustust suuremas ulatuses täita, rikkumata seejuures õigusemõistmise põhimõtteid TsMS § 4 lg 2, § 5 lg-te 1-2 ja § 7 kohaselt. Küll aga tuleb hagimenetluse poolele juba eelmenetluses osutada konkreetsetele kohtadele, kus poole argumentatsioonis esinevad puudused ja võimaldada neid puudusi parandada. Samuti tuleb järgida, et pooled või nende esindajad saavad kohtu selgitustest aru. Nii viib selgitamiskohustuse täitmine suurema tõenäosusega asja õige, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega lahendamiseni TsMS § 2 kohaselt ega jää pelgalt formaalsuseks.

Nõuete kvalifitseerimisel ja tõendamiskoormise jaotusel kohalduv selgitamiskohustus on üksteisega tihedalt seotud, sest nõuet õigesti kvalifitseerimata ei saa õigesti selgitada tõendamiskoormist.¹⁷² Sellest lähtuvalt analüüsitakse järgmises peatükis selgitamiskohustust tõendamiskoormise jaotuse puhul.

¹⁷² Vt ka TsMS komm. II, § 351, p 3.4.1 (b)

3. Selgitamiskohustus tõendamiskoormise jaotuse osas

3.1. Selgitamiskohustuse ulatus tõendamiskoormise jaotuse kohta Eestis

Tsiviilkohtumenetluse seadustik ei näe otseselt ette kohtulikku kohustust selgitada tõendamiskoormise jaotust pooltele. Siiski sätestab õiguskirjanduse kohaselt tõendamiskoormise jaotuse selgitamise kohustust TsMS § 392 lg 1 p 4.¹⁷³ Sellest lähtutakse ka käesolevas töös. TsMS § 392 lg 1 p 4 kohaselt selgitab kohus välja tõendid, mida menetlusosalised esitavad oma faktiliste väidete põhjendamiseks ja ka esitatud tõendite lubatavuse kohta.

Riigikohtu praktika on tõendamiskoormise jaotuse selgitamise küsimuses olnud ebaühtlane. Ühelt poolt on Riigikohus korduvalt öelnud, et kohus peab selgitama pooltele asjas kohalduva tõendamiskoormise jaotust¹⁷⁴ ja et õiguse kohaldamine on kohtu ülesanne.¹⁷⁵

Teisalt on Riigikohus vähemalt teatud järjepidevusega ja eelneva praktikaga vastuolus¹⁷⁶ täpsustanud, et üldjuhul lasub kohtul selgitamis- ja kvalifitseerimiskohustus olukorras, kus poolte esitatud asjaolud võimaldavad asja lahendada erinevatel õiguslikel alustel ning poole avaldustest ei ole selge, millisele alusele ta tugineb.¹⁷⁷

Mitu korda on rõhutatud, et tõendamiskoormise selgitamine ei ole kohustuslik juhul, kui pooltel ei teki õigusliku aluse üle vaidlust ning sellega nõustub ka kohus.¹⁷⁸ Riigikohtu taolistest seisukohtadest võib järeldada, et kohus ei pea selgitama tõendamiskoormist näiteks juhul, kui pooltel ei teki vaidlust õigusliku aluse enda üle ja sellega nõustub ka kohus, aga tekib vaidlus tõendamiskoormise jaotuse üle. Selles alapeatükis väljatoodud Riigikohtu praktika ebaühtlasust ja vastuolusid käsitletakse edasi ka järgmistes alapeatükkides.

Kõik asja jaoks olulised asjaolud peavad välja tooma pooled, kuigi kohus saab TsMS § 392 lg 3 kohaselt küsida pooltelt nende seisukohtade osas selgitusi.¹⁷⁹ Sellest lähtuvalt puudub kohtul selgitamiskohustus alternatiivsete nõuete tõendamiskoormise osas, kui faktilised asjaolud,

¹⁷³ Parrest & Pavelts. TsMS komm. II, § 392, p 3.1.3.4

¹⁷⁴ RKTko 22.04.2020, 2-16-15722/123, p 16.3; RKTko 21.06.2011, 3-2-1-55-11, p 14; RKTko 28.10.2008, 3-2-1-80-08, p 18; RKTko 21.12.2016, 3-2-1-129-16, p 18; RKTko 02.03.2015, 3-2-1-145-14, p 15; RKTko 22.09.2014, 3-2-1-67-14, p 40

¹⁷⁵ RKTko 22.06.2021, 2-19-16650, p 13; vt ka RKTko 31.03.2010, 3-2-1-7-10, p 16

¹⁷⁶ Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.2.2 (a)

¹⁷⁷ RKTko 16.05.2011, 3-2-1-34-11, p 10; RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 19

¹⁷⁸ RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 19; RKTko 20.06.2018, 2-16-5282, p 11

¹⁷⁹ RKTko 24.03.2021, 2-19-2439, p 14; RKTko 17.06.2020, 2-18-7948, p 16

millele kohtus tuginetakse, ei võimalda kindla alternatiivse nõude esitamist.¹⁸⁰ Kohtul puudub seejuures kohustus selgitada hagejale hagi eseme muutmise vajadust.¹⁸¹ Teisisõnu ei pea kohus selgitama hagejale, milline nõue aitab hagejal paremini saavutada oma eesmärki¹⁸² ega seda, milline on pelgalt hüpoteelise nõude tõendamiskoormis.

Kui maakohus jätab tõendamiskoormise selgitamata või selgitab ringkonnakohtu hinnangul tõendamiskoormist valesti, tuleb tõendamiskoormise selgitada ringkonnakohtul.¹⁸³ Ka Riigikohtu praktikat uurides on võimalik väita, et näiteks ringkonnakohtuga mittenõustumise korral selgitab Riigikohus tõendamiskoormist ise.¹⁸⁴ Samas jätab Riigikohus, kui tühistab kohtulahendit ja saadab asja maa- või ringkonnakohtule tagasi, kohtutele võimaluse vajaduse korral nõudenormidega seotud tõendamiskoormist pooltele täiendavalt selgitada.¹⁸⁵ Ilmselt on see mõeldud mh juhtumite jaoks, kus asja uuel läbivaatamisel tekivad uued asjaolud, mille pärast tõendamiskoormis muutub.

3.2. Vastavus konventsioonile ja põhiseadusele

Eelmises alapeatükis on leitud, et Riigikohtu praktika on olnud tõendamiskoormise jaotuse selgitamise ulatuse osas ebahütlane ja vastuoluline. Riigikohus ei ole neid vastuolusid enda kohtupraktikas ka kõrvaldanud. Puuduvad kohtulahendid, kus Riigikohus selgelt ütleb, milline lähenemine on tõendamiskoormise jaotuse selgitamise puhul õige ning taganeb ja lükkab selgelt ümber teistsuguse Riigikohtu praktikas leiduvat seisukohta. Seega lähtutakse edasisel analüüsil sellest, et üksteisele vastuoluliselt kehtivad mõlemad Riigikohtu seisukohad tõendamiskoormise jaotuse selgitamise kohta.

Eelnevalt analüüsitud osast Riigikohtu praktikast¹⁸⁶ võib järeldada, et kohus ei pea selgitama tõendamiskoormise jaotust näiteks juhul, kui pooltel ei teki vaidlust õigusliku aluse enda üle ja sellega nõustub ka kohus, aga tekib vaidlus tõendamiskoormise jaotuse üle. Kui Riigikohtu seisukohti sellisel viisil mõista, siis Riigikohtu lähenemine ei pruugi tagada tõendamiskoormise selgitamise ulatust konventsiooni art. 6 lg-s 1 ja seega ka PS § 15 lg-s 1 nõutud ulatuses. EIK

¹⁸⁰ RKTko 24.01.2019, 2-19-3390, p 12.4

¹⁸¹ RKTko 13.04.2016, 3-2-1-181-15, p 57; RKTko 18.05.2016, 3-2-1-33-16, p 14

¹⁸² RKTko 18.05.2016, 3-2-1-33-16, p 14

¹⁸³ TsMS § 656 lg 2; RKTko 23.11.2016, 3-2-1-112-16, p 15; 04.05.2016, 3-2-1-23-16, p 14

¹⁸⁴ Vt nt RKTko 17.06.2020, 2-18-7948/81, p 20; RKTko 10.12.2019, 2-16-10632, p 11.1

¹⁸⁵ RKTko 24.03.2021, 2-19-2439, p 19

¹⁸⁶ RKTko 20.06.2018, 2-16-5282, p 11; RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 19; RKTko 16.05.2011, 3-2-1-34-11, p 10

praktika kohaselt on pooltel õiguse saada kohtult selgitusi selle kohta, milliseid tõendeid on vaja esitada nõude rahuldamiseks. Kohtul aga lasub kohustus neid selgitusi anda.¹⁸⁷ Sellega tagab konventsiooni artikkel 6 lg 1 ilmselt õigust saada kohtult selgitusi ka tõendamiskoormise jaotuse osas. Vastasel korral ei pruugi pooled alati aru saada, kes ja mille kohta peab kohtule tõendeid esitama. Siis ei ole pooltel ka võrdselt võimalik avaldada seisukohti eesmärgiga mõjutada kohut, s. t. just nendes küsimustes, mis mõjutavad kohtulahendit. See oleks vastuolus konventsiooni art. 6 lg 1 ning PS § 15 lg 1, § 12 lg 1 ja § 24 lg-ga 2.

Sellest reeglist ei ole sätestatud selgesõnalisi erandeid, sest EIK välja toonud, et õiglast kohtumenetlust konventsiooni art. 6 lg 1 mõttes ei tohi tõlgendada kitsendavalt.¹⁸⁸ Seega ei pruugi Riigikohtu praktika olla kooskõlas konventsiooni art. 6 lg 1 ja seega PS § 15 lg-ga 1 ja nendega kooskõlas tõlgendatava TsMS § 392 lg 1 p-ga 4 osas, kus Riigikohus asub seisukohale, et juhul kui pooled ei vaidle õigusliku aluse üle ja sellega nõustub ka kohus, ei pea tõendamiskoormise jaotust pooltele selgitama. Samas on Riigikohtu praktika ülaltoodud sätetega kooskõlas eelmises alapeatükis analüüsitud Riigikohtu praktika, mis ütleb selgelt, et muuhulgas hagimenetluses tuleb pooltele tõendamiskoormise jaotust selgitada.

Õiguskirjanduses on samas asunud seisukohale, et Riigikohtu lähenemist tuleb mõista selliselt, et tõendamiskoormist ei ole vaja selgitada siis, kui õigusküsimus on sedavõrd selge, et tõendamiskoormis on pooltele kohtu arvates ka selgitusteta arusaadav.¹⁸⁹ Seda seisukohta aga selles töös analüüsitud Riigikohtu lahendid otseselt ei kinnita.

Samas vastab eelmises lõigus väljatoodud õiguskirjanduse käsitus muuhulgas PS § 15 lg-le 1 ja konventsiooni art. 6 lg-le 2 ning nende sätetega kooskõlas tõlgendatava TsMS § 392 lg 1 p-le 4. Tõendamiskoormise selgitamine ei ole konventsiooni artikli 6 lg 1 kohaselt ilmselt vajalik, kui pooled saavad tõendamiskoormisest ühtemoodi aru. Konventsiooni art. 6 lg 1 ja EIK praktika loovad pooltele pigem võimaluse, mitte kohustuse vastavaid selgitusi saada.¹⁹⁰

Selgituste jagamata jätmine olukorras, kus pooled saavad võrdselt õigesti aru, mida ja kellel tuleb tõendada, tõenäoliselt ei riku ei võistleva menetluse ega poolte võrdsuse põhimõtet ega kahjusta õiglast kohtumenetlust konventsiooni art. 6 lg 1 ning PS § 15 lg 1, § 12 ja § 24 lg 2 tähenduses. Mõlemal pooltel on võrdselt võimalik veenda kohut enda seisukohtade õigsuses ning mõlemad pooled teavad võrdselt palju, mida ja kellel tuleb kohtu enda kasuks kallutamiseks tõendada.

¹⁸⁷ vt nt EIKo 12.12.2013, 39544/05, Zagrebačbanka d. d. vs Horvaatia, p 197

¹⁸⁸ EIKo 17.01.1970, 2689/65, Delcourt vs. Belgia, p 25

¹⁸⁹ Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.2.2 (a)

¹⁹⁰ vt nt EIKo 12.12.2013, 39544/05, Zagrebačbanka d. d. vs Horvaatia, p 197

Selles alapeatükis tehtud analüüsist lähtuvalt järeldatakse, et konventsiooni järgne selgitamiskohustuse ulatus tõendamiskoormise jaotuse osas hõlmab tõendamiskoormise jaotuse selgitamist ka juhul, kui pooled ei vaidle õigusliku aluse üle ja sellega nõustub kohus, kuid pooltel tekib vaidlus tõendamiskoormise jaotuse üle. Samas ei ole ilmselt konventsiooni art. 6 lg 1 ja seega PS § 15 lg 1 kohaselt vaja tõendamiskoormist ilmtingimata pooltele selgitada, kui pooled saavad ilmselgelt ise tõendamiskoormisest jaotusest õigesti ja üksteisega samamoodi aru.

Alapeatükis 3.1 asuti sarnaselt õiguskirjandusega seisukohale, et tõendamiskoormise jaotuse selgitamise õiguslik alus on TsMS § 392 lg 1 p 4. See säte on üldine ja eriti ei sätesta tõendamiskoormise jaotuse kohta selgitamisele kitsendusi. Seega on see eelduslikult kooskõlas konventsiooni art. 6 lg-ga 1 ja PS § 15 lg-ga 1 ja seda ei ole vaja pikemalt analüüsida, sest see tagab selgitamise konventsiooni art. 6 lg 1 ja PS § 15 lg-s 1 nõutud ulatuses.

Ühtlasi tehti selles alapeatükis kindlaks, et Riigikohtu praktikas välja kooruv selgitamiskohustuse ulatus tõendamiskoormise jaotuse osas ei pruugi olla täielikult kooskõlas konventsiooni art. 6 lg-ga 1 ning PS § 15 lg 1, aga ka PS § 12 lg 1 ja § 24 lg-ga osas, milles Riigikohus asub seisukohale, et juhul, kui pooled ei vaidle õigusliku aluse üle ja sellega nõustub ka kohus, ei pea pooltele tõendamiskoormise jaotust selgitama.

3.3. Selgitamiskohustuse ulatus tõendamiskoormise jaotuse kohta Saksamaal ja võrdlus Eestiga

Saksa ZPO-s ei ole sõnaselgelt sätestatud, et kohus peab pooltele selgitama tõendamiskoormise jaotust. Siiski kohustab ZPO § 139 lg 1 arutama pooltega vajadusel asja õiguslikust ja faktilisest küljest. Saksa õiguskirjanduse kohaselt peab kohus siiski sekkuma ja pooltele selgitusi jagama, kui poole nõue või kohtule esitatud seisukoht on ebaselge või selles esinevad muud puudused, mis mõjutavad asja õigesti lahendamist.¹⁹¹ Ilmselt võib sellest järeldada ka taolises juhtumis lasuvat kohustust selgitada pooltele vajadusel tõendamiskoormist. Eriti on see asjakohane siis, kui kindlas asjas ja nõudes puudub varasem kohtupraktika, millega pooled saavad end kurssi viia¹⁹², näiteks tõendamiskoormise jaotuse puhul. Sarnaselt Eestiga¹⁹³ ei pea seda ülaltoodust lähtuvalt ilmselt tegema siis, kui pooled ei vaidle näiteks tõendamiskoormise jaotuse üle ja kohus on poolte käsitlusega tõendamiskoormise jaotuse kohta nõus.

¹⁹¹ MüKoZPO / Fritsche, § 139, p 9

¹⁹² MüKoZPO / Fritsche, § 139, p 13

¹⁹³ RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 19

Analüüsitud Saksa allikates puuduvad viited sellele, et juhul, kui pooled ei vaidle õigusliku aluse üle ja sellega nõustub ka kohus, kuid pooled vaidlevad tõendamiskoormise jaotuse üle, ei pea pooltele tõendamiskoormise jaotust selgitama.¹⁹⁴ Selles osas erineb Saksa lähenemine osast Riigikohtu praktikast¹⁹⁵. Saksa kohus peab ühtlasi veenduma, et pooled saavad kohtu seisukohast, näiteks tõendamiskoormise jaotuse kohta õigesti ja kohtuga samamoodi aru. Selles kahtluse tekkimise korral tuleb kohtu seisukohta pool(t)ele ikkagi selgitada.¹⁹⁶

3.4. Selgitamiskohustuse suuremal määral kohaldamise vajalikkus ja võimalikkus

Kohtulik selgitamiskohustus on piiratud muude hagimenetluse põhimõtetega, muuhulgas võistleva menetluse põhimõttega.¹⁹⁷ Sarnaselt nõuete kvalifitseerimisega kaasneva selgitamiskohustusega¹⁹⁸ on kohtu kohustus selgitada pooltele tõendamiskoormise jaotuse piiratud hagi eseme ja hageja esitatud asjaoludega, mida kohus ei saa TsMS § 4 lg 2 ja § 5 lg 1 kohaselt hagimenetluses ise laiendada. Kohus selgitab hagejale ja kostjale tõendamiskoormise üksnes lähtuvalt esitatud nõuetest ja vastuväidest. Kohus selgitab ka, millised on väidete ja vastuväidete kohaldamise eeldused.¹⁹⁹

Kui kohus hakkab tõendamiskoormist selgitama, tuues näiteks välja asjaolud või viidates vastuväidetele, nt aegumisele, mida pooled välja ei toonud, rikub kohus võistleva menetluse põhimõtet TsMS § 5 lg 1 tähenduses ja väljub selgitamiskohustuse piiridest.²⁰⁰ Hagimenetluses esitavad TsMS § 5 lg 1 kohaselt asjaolud ja asjakohased tõendid pooled, mitte kohus. Seega on selgitamiskohustus tõendamiskoormise jaotuse osas piiratud hagimenetluses esitatud nõuete ja asjaoludega.

Alapeatükis 3.2 on leitud, et Riigikohtu praktika ei pruugi tagada selgitamist konventsiooni art. 6 lg 1 ulatuses osas, milles Riigikohus ütleb, et tõendamiskoormise selgitamine ei ole kohustuslik juhul, kui pooltel ei teki õigusliku aluse üle vaidlust ning sellega nõustub ka kohus. Ka alapeatükis 3.3 käsitletud Saksa allikates ei ole viiteid sellele, et tõendamiskoormise jaotuse

¹⁹⁴ Vt nt Fritsche, MüKoZPO, § 139, p 9 jj, vt ka p 29 jj; Spickhoff, A. Richterliche Aufklärungspflicht und materielles Recht, 1999, lk. 66 jj; Saksa Liidukohtu lahend BGH NJW-RR 2004, 394 (395, II. 2. b) cc)

¹⁹⁵ Vt nt RKTko, 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 19

¹⁹⁶ Fritsche. MüKoZPO § 139, p-d 5, 11

¹⁹⁷ Schmädicke, lk. 1030; Parrest & Pavelts. TsMS komm. II, § 392, p 3.1.3.5 (a)

¹⁹⁸ Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.2.1 (c); RKTko 09.03.2011, 3-2-1-169-10, p 11

¹⁹⁹ RKTko 09.12.2008, 3-2-1-103-08, p 21; RKTko 17.12.2008, 3-2-1-114-08, p 14

²⁰⁰ Vt ka Parrest & Pavelts. TsMS komm. II, § 392, p 3.1.3.5 (b)

osas kohalduvat selgitamiskohustust tuleb ses küsimuses Riigikohtuga sarnaselt kitsendavalt tõlgendada.

Sellest lähtuvalt on vajalik ja võimalik pooltele tõendamiskoormise jaotust siiski mõnevõrra suuremas ulatuses selgitada, kui näeb ette praegune Riigikohtu praktika. Tõendamiskoormise jaotust võiks pooltele mh kohtumenetluse venimise vältimiseks selgitada ka siis, kui poolte vahel puudub vaidlus õigusliku aluse üle ja sellega nõustub ka kohus, kuid vaidlus tõendamiskoormise üle siiski tekib. Suuremal määral selgitamine on vajalik, sest see, et pooltel ei ole vaidlust õigusliku aluse üle ja õiguslik alus on kindlas asjas kindla nõude osas korrektne, ei tähenda veel, et pooled mõistavad kindlasti üksteise ja kohtuga samamoodi, milline on asjas tõendamiskoormise jaotus.

Tõendamiskoormise jaotuse selgitamisega on võimalik säästa kohtumenetluses aega ja kulusid²⁰¹ ning vältida menetluse põhjendamatu venimist. Kohtu võimalikult vara jagatud ammendavad selgitused tõendamiskoormise jaotuse kohta loovad selles küsimuses õigusliku selguse vähemalt kindlas kohtuastmes, kus asi on hetkel menetluses. Pooled saavad esitada selgitatud tõendamiskoormisest lähtuvalt üksnes asjas vajalikke tõendeid, s. t. neid, mis mõjutavad asja lõpptulemust hagi eseme ja -aluse piirides ja aitavad asja TsMS § 2 kohaselt õigesti, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega lahendada.

Olukorras, kus pooltel puudub vaidlus õigusliku aluse üle ja sellega nõustub ka kohus, on tõendamiskoormise selgitamine vajalik veel sellepärast, et esineb tavapärasest keerulisemaid õiguslikke olukordi, kus tõendamiskoormis erineb üldreeglist või tegemist võib olla uue, seaduses varem eksisteerimata õigusliku aluse või selle muudetud tõlgendusega, millest tingituna võib muutuda näiteks tõendamiskoormise jaotus. Siis võib pooltel tõendamiskoormises osas eriarvamusi olla ka õigusliku aluse kui sellisega nõustumise korral.

TsMS § 230 lg 1 esimese lause kohaselt peab kumbki pool hagi menetluses tõendama neid asjaolusid, millele tuginevad tema nõuded või vastuväited, kui seadusest ei tulene teisiti. Näiteks, kus kehtiva õiguse kohaselt võib tavapärasest teistsugune tõendamiskoormis olla, võib tuua olukorda, kus võlgnik andis võlausaldajale võlatunnistuse kindlale rahasummale võlaõigusseaduse²⁰² (VÕS) § 30 lg 1 tähenduses.

Võlausaldajast hageja esitab hiljem võlgnikust kostja vastu hagi võlanõudes, tuginedes väidetavale konstitutiivsele võlatunnistusele. Isegi kui pooled nõustuvad, et tegemist on võlatunnistusega VÕS § 30 lg 1 tähenduses, ei pruugi pooled nõustuda selles, milline

²⁰¹ Selgitamiskohustuse eeliste osas vt üldiselt Parrest & Pavelts. TsMS komm. II, § 392, p 1

²⁰² Võlaõigusseadus. - RT I, 06.07.2023, 11

tõendamiskoormis asjas kohaldub. Tõendamiskoormise jaotus aga sõltub sellest, kas tegemist on konstitutiivse või dekratiivse võlatunnistusega, mida seaduses ei eristata, vaid eristatakse kohtupraktikas eelkõige tõendamiskoormise jaotuse seisukohalt.

Kui tegemist ongi konstitutiivse võlatunnistuse, siis asjas kohalduva ümberpööratud tõendamiskoormise kohaselt peab hageja tõendama poolte tahet luua iseseisev kohustus ning kostja tõendama, et tagatavat kohustust ei ole olemas, kohustus ei ole tekkinud või see on hiljem ära langenud VÕS § 1028 lg 1 kohaselt.²⁰³

Isegi kui pooled ei vaidle näiteks, et tegemist on hoopis deklaratiivse võlatunnistusega, on tõendamiskoormise jaotuse pooltele selgitamine vajalik, sest deklaratiivse võlatunnistuse puhul on Riigikohtu praktika olnud tõendamiskoormise jaotuse osas ebauhtlane. Varem kehtis deklaratiivse võlatunnistuse puhul sarnaselt konstitutiivse võlatunnistusega ümberpööratud tõendamiskoormis, mille kohaselt pidi võlausaldaja esitama võla tõendamiseks kohtule ainult võlatunnistuse esitama²⁰⁴ ja võlgnik pidi hagi rahuldamata jätmiseks tõendama, et võlga ei ole olemas või see on lõppenud²⁰⁵.

Hiljuti aga Riigikohtu praktika selles osas muutus ning deklaratiivse võlatunnistuse puhul ei ole enam tegemist ümberpööratud tõendamiskoormisega TsMS § 230 lg 1 tähenduses. Riigikohtu uue praktika järgi peab võlausaldajast hageja lisaks võlatunnistusele tooma kohtu ette ka kõik alusvõlasuht puudutavad asjaolud, sh tõendama kõiki oma alusvõlasuhtest tuleneva nõude eelduseid. Üksnes neid asjaolusid, millele vastuväidete esitamisest on võlgnik võlatunnistuses loobunud, ei pea hageja enam tõendama. Küll aga peab tuleb tõendada neid asjaolusid, mis võimaldavad võlgniku vastavatest vastuväidetest loobumist järeldada.²⁰⁶

Seega näitab eelkirjeldatud juhtum et kui poolte vahel käib vaidlus, milline on asjas tõendamiskoormis, tuleb kohtul menetlust venitavate asjakohatute vaidluste vältimiseks pooltele tõendamiskoormise jaotust selgitada ja teha seda esimesel võimalusel²⁰⁷. Selgitamiskohustuse täitmata jätmise olukorras, kus pooltel ei ole ühist nägemust tõendamiskoormise jaotuse osas kooskõlas TsMS § 230 lg-ga 2, pärsib asja õigesti, mõistliku aja jooksul võimalikult väikeste kuludega lahendamist TsMS § 2 kohaselt, võib põhjustada menetluse venimist ja olukorda, kus kohus teatab enda nägemusest tõendamiskoormise

²⁰³RKTKo 10.04.2024, 2-21-53-64, p 14; RKTKo 03.06.2021, 2-19-5601, p 16.2 ja 16.5

²⁰⁴Vt nt RKTKo 10.12.2014, 3-2-1-124-14, p 23; vt ka Kull, I & Pavelts, A. Võlaõigusseadus I. Kommneteeritud väljaanne. Juura: Tallinn: 2016. – Varul, P., Kull, I. jt. (koost.). § 30, p 4.2.11.

²⁰⁵Vt nt RKTKo 06.12.2012, 3-2-1-149-11, p 21; vt ka Kull & Pavelts. VÕS I komm., § 30, p 4.2.11.

²⁰⁶RKTKo 10.04.2024, 2-21-53-64, p 15.4

²⁰⁷Vt üldiselt Fritsche. MüKo ZPO, § 139, p-d 2, 4, 14-16

jaotusest alles kohtuotsuses. Viimane toob kaasa üllatusliku kohtuotsuse ja võistleva menetluse põhimõtte rikkumist TsMS § 5 lg-te 1 ja 2 mõttes²⁰⁸.

Pooltel on taolises olukorras peaaegu võimatu võrdselt konkureerida ja kohtule asjakohaseid tõendeid ja asjaolusid esitada, kui ei ole teada tõendamiskoormise jaotust või kummalgi poolel on tõendamiskoormise jaotusest enda ettekujutus ja kohus jätab selgitusi jagamata. Selles olukorras rikutakse ka poolte võrdsuse põhimõtet TsMS § 5 lg 2 esimese lause ja § 7 tähenduses.

Tõendamiskoormise jaotuse suuremal määral selgitada on tõstatatud küsimuses seega võimalik, sest nii järgitakse hagimenetluses poolte võrdsust TsMS § 7 kohaselt, sest pooled saavad asjakohastes. s. t. kohtulahendit mõjutavates küsimustes võrdselt tõendeid esitada. Võistleva menetluse ega dispositiivsuse põhimõtet TsMS § 5 lg-te 1-2 ja § 4 lg 2 kohaselt ei rikuta, sest asja menetletakse endiselt üksnes poolte esitatud alusel, lähtudes asjas esitatud nõudest.

Riigikohtul on samas enda praktikat tõendamiskoormise jaotuse osas lasuva selgitamiskohustuse osas võimalik täpsustada või muuta. Veel on esimese ja teise astme kohtutel võimalik enda algatusel selgitada tõendamiskoormise jaotust ka juhul, kui pooled ei vaidle õigusliku aluse üle ja sellega nõustub kohus, kuid pooled vaidlevad tõendamiskoormise jaotuse üle. Riigikohtu praktika kindlasti ei keela selles osas selgituste jagamist, kuid teeb selle kohtutele vabatahtlikuks. Kummagi valikuga on võimalik tagada selgitamiskohustuse senisest suuremal määral kohaldamise, tagades seejuures poolte võrdsuse ja rikkumata võistleva menetluse põhimõtteid TsMS § 7 ja § 5 lg-te 1-2 kohaselt.

Samuti saab õigusselguse huvides tsiviilkohtumenetluse seadustikku senisest selgemalt sisse kirjutada kohtulikku kohustust selgitada pooltele asjas tõendamiskoormise jaotust. Seda võib sätestada kohtu eelmenetluse ülesandeid reguleerivas TsMS § 392 lg-s 1. mis käsitleb eelmenetluse ülesandeid. Selleks saab kas täpsustada § 392 p 4 sõnastust või luua täiesti eraldi punkt lg 1 koosseisus. Taoline seadusemuudatus tagab õigusselgust ja puhastab õiguskorrast ka ses küsimuses mõnevõrra vastuolulist Riigikohtu praktikat. Samas on kõigi selles alapeatükis väljatoodud lahendustega võimalik selgitamiskohustust senisest suuremal määral kohaldada.

Saksa õiguskirjanduse kohaselt peab kohus veenduma, et pool saab kohtu selgitustest aru, ja vajadusel selgitusi kordama.²⁰⁹ Analoogselt selle seisukohaga võiks Eesti kohus vähemalt veenduda, et pooled ka tegelikkuses saavad tõendamiskoormise jaotusest aru õigesti ja ühtmoodi. Kui kohtul tekib kahtlus vastupidises või tekivad poolte vahel vaidlused

²⁰⁸ Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 392, p 3.1.2.3

²⁰⁹Fritsche. MüKoZPO, § 139, p-d 4-6

tõendamiskoormise üle hiljem, tuleb kohtul siiski selgitada pooltele õige tõendamiskoormise jaotuse.²¹⁰

Vältimaks hilisemaid vaidlusi poolte vahel ja otsust edasi kaevates kohtule üllatava kohtuotsuse osas etteheidete tegemist on mõistlik pooltele tõendamiskoormise jaotust ka võimalikult vara²¹¹ selgitada. Tõendamiskoormise jaotuse muutumisel menetluse kestel tuleb kohtul tõendamiskoormist pooltele uuesti selgitada ja anda võimaluse täiendavate tõendite esitamiseks.²¹²

Lõpetuseks võibki sellest alapeatükist järeldada, et selgitamiskohustust tõendamiskoormise jaotuse kohta on vajalik ja võimalik kohaldada praeguses kohtupraktikas kirjapandust suuremal määral, rikkumata seejuures õigusemõistmise põhimõtteid TsMS § 4 lg 2, §5 lg-te 1-2 ja §7 tähenduses. Selleks tuleb selgitada tõendamiskoormise jaotust ka siis, kui pooled ei vaidl õigusliku aluse üle ja sellega nõustub ka kohus. Järgmises peatükis analüüsitakse selgitamiskohustuse ulatust asjaolude ja tõendite puhul.

²¹⁰ Vt ka Kõve & Velbri. TsMS komm II, § 351, 3.1.2.2 (d)

²¹¹ Fritsche. MüKo ZPO, § 139, p-d 2, 4, 14-16

²¹² Kõve & Velbri. TsMS komm II, § 351, 3.1.2.2 (d)

4. Selgitamiskohustus asjaolude ja tõendite osas

4.1. Selgitamiskohustuse ulatus Eestis asjaolude osas

Selgitamiskohustuse asjaolude osas näevad ette nii TsMS § 348 lg-d 1-3 kui TsMS § 351 ja § 392 lg 1 p 3. Kohtu selgitamiskohustus ei piirdu üksnes õiguslike küsimustega.²¹³

Kohus peab selgitamiskohustuse raames välja selgitama poolte seisukohad asjas oluliste asjaolude osas (TsMS § 348 lg 1, § 351) ning seda, mida menetlusosaline soovib kindlas menetluses saavutada. Selgitamiskohustuse täitmine on viidatud küsimustes oluline, et tagada menetlusosalistele selge ülevaate menetluse hetkeolukorrast ja kulgemisest. Kohus saab võimaluse menetlust üles ehitada ja suunata poolte tähelepanu tähelepanu nendele asjaoludele, mis on vaidluse all. Seeläbi piirab kohus tõendamist vajavate asjaolude arvu nendega, mille üle pooled ei vaidle.²¹⁴ Eesti õiguskirjanduses leitakse, et kohus peab koostöös pooltega kindlaks tegema, millistele asjaoludele hageja nõuet esitades tugineb ehk millised on hagi aluseks olevad asjaolud. Selleks tuleb eristada olulisi asjaolusid ebaolulistest ning sellest lähtuvalt täita selgituskohustust ülejäänud ulatuses.²¹⁵

Kohus peab selgitamiskohustuse täitmiseks pooltele õigeaegselt selgitama, millised on avalduste, taotluste, täiendavate asjaolude, tõendite jm esitamise tähtajad, samuti millise tähendusega tähtaegu millise teabe esitamiseks antakse.²¹⁶ Kui kohus täidab selgitamiskohustust, on pooltel võimalus kohtule õigeaegselt taotlusi ja asjaolusid esitada.²¹⁷ Pooltele peab olema nii suulises kui kirjalikus menetluses selge, kas nõuet saab veel muuta või esitada täiendavaid asjaolusid või üksnes õiguslikke seisukohti.²¹⁸

Tähtaeg on oluline, sest menetluses selguse saamiseks ei saa lubada olukorda, kus poolte seisukohad muutuvad ja täienevad lõpmatult. Taoline olukord pärsiks kohtu võimalust täita eelmenetluse eesmärki välja selgitada poolte seisukohad poolte nõuete osas TsMS § 392 lg 1 p 1 kohaselt. See tooks kaasa menetluse venimise, mis on ühtlasi vastuolus eesmärgiga lahendada asja mõistliku aja jooksul TsMS § 2 kohaselt.

²¹³ Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.3.1 (a)

²¹⁴ Parrest & Pavelts. TsMS komm. II, § 392 3.1.2 (b, c)

²¹⁵ Järvekülg, I. & Kõve, V. Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Kommneteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2017, § 5, p 3.5 (a). – Kõve, V. jt (koost.); RKTko 02.03.2015 3-2-1-145-14, p 15

²¹⁶ Parrest & Pavelts. TsMS komm II, § 392 3.1.2 (c);

²¹⁷ Parrest & Pavelts. TsMS komm. II, § 392, p 3.1.1 (f)

²¹⁸ RKTko 22.09.2014, 3-2-1-67-14, p 38

Kohus peab nõude kvalifitseerimisel iseendale ja seejärel pooltele selgeks tegema, milliseid asjaolusid peavad pooled tõendama, sest üks tähtsaimatest kohtu ülesannetest TsMs § 348 lg 1 ja § 351 kohaselt on eristada olulised asjaolud ebaolulistest.²¹⁹ Ka uut asjaolu või väidet, mis asetab pooled uude menetluslikku seisuga, tuleb kohtul pooltega arutada ja anda võimalus esitada oma seisukoht.²²⁰

TsMS § 436 lg 3 kohaselt võib kohus tugineda otsust tehes üksnes tõenditele, mida pooltel oli võimalik uurida, ja asjaoludele, mille kohta oli pooltel võimalik oma arvamust avaldada. TsMS § 436 lg 4 kohaselt ei või kohus otsust tehes tugineda asjaolule, mida ei ole menetluses arutatud, ega hinnata esiletoodud asjaolu otsuses erinevalt mõlemast poolest, välja arvatud juhul, kui kohus on juhtinud sellisele võimalusele eelnevalt poolte tähelepanu ja andnud neile võimaluse avaldada oma seisukoht.

See tähendab, et kohus võimaldab pooltel avaldada arvamust kohtu hinnangule asjaolude osas, kuna kohus ei või enda seisukohaga asjaoludele pooli näiteks kohtuotsuses üllatada.²²¹ Lõpliku hinnangu asjaoludele, muuhulgas asjaolude tõendatuse lugemise kohta, annab kohus kohtuotsuses.²²²

TsMS § 351 ei näe poolte jaoks otseselt ette asjaolude täieliku esitamise kohustust ja kohtul selles osas selgitamiskohustust.²²³ Õiguskirjanduses on samas asutud seisukohale, et selgitamiskohustuse täitmisega peab kohus aitama asjaolude täielikult esitamisele.²²⁴

Kohtul tekib poolte vastu selgitamiskohustus juhul, kui esitatud asjaolud on ebaselged või neid saab mõista mitmel erineval moel.²²⁵ Kohtu selgitamiskohustus hõlmab ka kostja vastuväidete aluseks olevate asjaolude välja selgitamise kohustust, kui kostja avaldustest on võimalik aru saada, millisele vastuväitele kostja soovib tugineda.²²⁶

Tsiviilkohtumenetluse seadustikus, muuhulgas §-des 348 ja § 351 kasutatatakse samas aktiivselt mõisteid „asjas tähendust omavad asjaolud“ (TsMS § 348 lg 1) ja „olulised asjaolud“

²¹⁹ Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.3.1 (a); RKTko 02.03.2015, 3-2-1-145-14, p 15; RKTko 23.11.2016, 3-2-1-112-16, p 15

²²⁰ RKTko 22.03.2017, 3-2-1-174-16, p 11; RKTko 14.06.2016, 3-2-1-53-16, p 17; RKTko 25.05.2015, 3-2-1-50-15, p 16; RKTko 09.01.2013, 3-2-1-166-12, p 15; Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.3.1 (a);

²²¹ Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.3.1 (b); RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 19

²²² Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.3.1 (b)

²²³ Kõve & Velbri TsMS komm. II, § 351, p 3.1.3.1 (c)

²²⁴ Soots. Lk. 325

²²⁵ Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.3.1 (c)

²²⁶ RKTko 19.12.2019, 2-18-1611/44, p 22

(§ 351 lg 1). Neil mõistetel ei ole vahet, kuna tsiviilkohtumenetluse seadustiku seletuskirjas²²⁷ räägitakse üksnes asjas olulistest asjaoludest ja kahte ülaltoodud mõistet seega ei eristata. Ka selles töös neid edaspidi ei eristata ja nimetatakse asja lahendamiseks olulisteks asjaoludeks. TsMS § 348 ja § 351 kattuvad faktiliste asjaolude esitamise osas ja neid tuleb kohaldada koosmõjus.²²⁸ Sellest võib järeldada, et nii TsMS § 348 kui § 351 puhul on faktiliste asjaolude osas lasuva selgitamiskohustuse ulatus sama.

TsMS § 348 ega otseselt ka TsMS § 351 ei erista asjaolude, tõendamiskoormise ja õiguse kohaldamise osas lasuvat selgitamiskohustuse ulatust advokaadi ja advokaadi esinduseta menetlusosalise puhul. Riigikohus on siiski ettevaatlikult öelnud, et kvalifitseerimis- ja selgitamiskohustuse ulatus sõltub mh nii kindla vaidluse asjaoludest kui ka sellest, kas pooli esindavad menetluses advokaadid.²²⁹

TsMS § 392 lg 1 p 3 peab asjaolude osas kehtiva selgitamiskohustuse osas kohaldama koostoimes TsMS §-dega 348 ja 351.²³⁰ Säte ei lisa asjaolude osas kohalduva selgitamiskohustuse kohta otseselt midagi uut ning selgitamiskohustuse ulatus on sama, mis on §-del 348 ja § 351.

4.2. Selgitamiskohustuse ulatus Eestis tõendite osas

Tõendite esitamise osas lasuvat selgitamiskohustust säätseb TsMS § 392 lg 1 p 4. Tõendite esitamine on asjakohane pärast seda, kui kohus selgitas pooltele tõendamiskoormise jaotuse. TsMS § 237 lg 1 kohaselt pooltele tähtaega tõendite esitamiseks ja nende kogumise taotlemiseks. Pooltele peab olema arusaadav, millise asjaolu kohta ja aja jooksul tuleb kohtule tõendeid esitada. Kui kohus seda nõuet ei järgi, on see TsMS § 331 lg 1 kohaselt mõjuv põhjus täiendavate tõendite lubamiseks, kuna kohus ei tohi asetada menetlusosalist teistest menetlusosalsitest halvemasse seisut. Sel juhul selgitab kohus vastaspoolele, et tal on hilinenult esitatud tõendite ulatuses võimalik esitada täiendavaid tõendeid.²³¹

Selgitamiskohustuse ulatus asjaolude tõendatuse lugemise puhul ei ole selge.²³² Selgitamiskohustus ei hõlma tõenditele juba enne kohtuotsust hinnangute andmist. Tõendeid

²²⁷Kõve, V. jt. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku eelnõu seletuskiri. - <https://www.riigiteataja.ee/oigusuudised/eelvaadeSeadusUudis/8#2> (06.03.2024), VIII osa

²²⁸ Pärsimägi. TsMS komm. II, § 348, p 3.1.1

²²⁹ Pärsimägi. TsMS komm. II, § 348, p 3.1.1; RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 18

²³⁰ Parrest & Pavelts, TsMS komm. II, § 392, p 1 (c)

²³¹ Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.3.2 (a)

²³² Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.3.2 (b)

hinnatakse kohtuotsuses, kus ühtlasi otsustatakse, kas kindel asjaolu on tuvastatud. Samas tuleb kohtuistungil tõendeid enne otsuse tegemist koos pooltega uurida.²³³ See on oluline, sest kui kohus lahendab asja kohtuistungil, rajab kohus TsMS § 436 lg 2 kohaselt otsuse ainult nendele tõenditele, mida istungil uuriti.

On võimalik ka olukord, kus hageja ei viita tõenditele, millega ta oma põhiväidet tõendab, kuigi peab TsMS § 363 lg 1 p 3 järgi seda tegema. Siis arutab kohus menetlusosalisega vaidlusaluseid asjaolusid ja laseb vajadusel täpsustada, milliste tõenditega hageja oma põhiväidet tõendab.²³⁴

Samas ei selgita kohus pooltele, milliste tõenditega konkreetselt saab tõendamist vajavaid asjaolusid tõendada, sest see rikub poolte võrdsuse ja võistleva menetluse põhimõtteid.²³⁵ Õiguskirjanduses leitakse samas, et on lubatud juhtida poolte tähelepanu erinevatele tõendiliikidele, mida seaduse järgi saab kasutada asjaolude tõendamiseks, nt dokumentaalne tõend TsMS § 229 lg 2 tähenduses.²³⁶

4.3. Vastavus konventsioonile ja põhiseadusele

EIK praktika kohaselt on pooltel õigus teada kõigist vastaspoole esitatud asjaoludest ja tõenditest ning avaldada nende kohta arvamust eesmärgiga mõjutada kohtulahendit. Viimane kehtib ka siis, kui poole seisukoht ei puutu kohtu arvates asjasse või ei sisalda uusi asjaolusid.²³⁷ Samuti rõhutatakse, et konventsiooni art. 6 lg-ga 1 on vastuolus olukord, kus õiglast kohtumenetlust, mille osa on selgitamiskohustus asjaolude ja tõendite osas eespool viidatud ulatuses, tõlgendatakse kitsendavalt.²³⁸ Võib küsida, kas Eesti lähenemine, mille kohaselt selgitatakse poolte arvamuse välja üksnes kindlates, s. t. asja lahendamiseks olulistes asjaoludes.

TsMS § 348 lg-te 1-3, § 351 ja § 392 lg 1 p-de 3-4 kohaselt peab kohus eelmenetluses välja selgitama üksnes asja lahendamiseks olulised asjaolud ning seejärel selgitama seda pooltele ja küsima nende asjaolude osas poolte arvamust.²³⁹ Samas, Eesti kohus ei saa TsMS § 436 lg-te 3

²³³ Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.3.2 (b, c); RKTKo 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 19; TsMS § 438 lg 1; § 436 lg-d 2-3

²³⁴ Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.3.2 (c); RKTKo 11.05.2009, 3-2-1-41-09, p 11; vt ka Soots. Lk. 329

²³⁵ Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.3.2 (c); RKTKo 26.11.2012, 3-2-1-141-12, p 12

²³⁶ Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.3.2 (c)

²³⁷ EIKo 12.12.2013, 39544/05, Zagrebačbanka d. d.vs Horvaatia, p 196-197; Kukkonen v. Finland, no. 57793/00, § 20, 7 June 2007; Sharomov v. Russia, no. 8927/02, § 44, 15 January 2009

²³⁸ EIKo 17.01.1970, 2689/65, Delcourt vs Belgia, p 25

²³⁹ Vt ka Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 1; Parrest & Pavelts. TsMS komm. II, § 392, p 1 (a)

ja 4 kohaselt otsuse tegemisel arvesse võtta asjaolusid ja tõendeid, mille kohta ei ole kohus poolte seisukohti välja selgitanud. Seega ei mõjuta kohtu arvates vähetähtsad asjaolud ja tõendid kohtuotsust.

Ühtlasi on pooltel TsMS § 633 lg 3, § 631 lg 1 ja § 652 lg-te 1 ja 3 kohaselt õigus tugineda asjaoludele ja tõenditele, mida kohus jättis poole arvates põhjendamatuult arvesse võtmata, apellatsioonimenetluses. Samuti on TsMS § 333 lg 1 kohaselt võimalik esitada kohtu tegevuse kohta vastuväite.

TsMS § 7, § 348 lg 1, § 351 lg-te 1-2 ja § 392 lg 1 p 3 kohaselt peab kohus asja lahendamiseks olulistest asjaoludes võrdselt kummagi poole seisukohad välja selgitama. Sellega on tagatud poolte võrdsus konventsiooni art. 6 lg 1 ja PS § 12 lg 1, § 15 lg 1 kohaselt.

Tasub pöörata tähelepanu veel sellele, et nii TsMS § 348 kui § 351 lugedes võib jääda mulje, et selgitamiskohustus asjaolude osas kohaldub ainult kohtuistungil. EIK praktikast ei leidu näiteid, et kohtusistungil ja näiteks kirjalikus menetluses on selgitamiskohustuse ulatus erinev. Siiski ei ole tegemist ei konventsiooni art. 6 lg 1 ega PS § 15 rikkumisega, sest kohtupraktikas levinud tõlgenduse kohaselt²⁴⁰ tuleb selgitamiskohustust täita nii kohtuistungil kui kirjalikus menetluses.

Ülaltoodud anlüüsist võib järeldada, et pooltele on tagatud võimalus esitada arvamust asjaolude ja tõendite osas eesmärgiga mõjutada kohtulahendit ja õigust õiglasele kohtumenetlusele konventsiooni art. 6 lg-t 1 tähenduses ei ole rikutud. Eesti kasutab selgitamiskohustust asjaolude ja tõendite osas konventsiooni art. 6 lg 1 ulatuses, mis on vajalik õiglase kohtumenetluse tagamiseks PS § 15 lg 1, § 12 lg 1 ja PS § 24 lg 2 kohaselt.

4.4. Selgitamiskohustuse ulatus asjaolude ja tõendite osas Saksamaal ning võrdlus Eestiga

Saksa hagimenetluses lähtutakse sarnaselt Eestiga sellest, et pooled esitavad ise kohtule nõudeid, asjaolusid ja tõendeid ning kohus otsustab, millised neist on asjakohased. Kohus selgitab pooltele võimalikult varakult, s. t. juba eelmenetluses, miks ja mis ulatuses on nõue põhjendatud. Siis saavad pooled oma seisukohti ja asjaolusid korrigeerida ning esitada kohtu ühe või teise seisukoha kasuks veenmiseks täiendavalt tõendeid ja arvamusi. Nii kiirendatakse

²⁴⁰ RKTko 20.06.2018, 2-17-1601, p 15.2

menetlust.²⁴¹ Selgitamiskohustus on vajalik, et abistada menetlusosalisi ning tagada menetluses poolte ärakuulamise ja võrdsuse.²⁴²

Samal ajal ei esitata poolte asemel asjaolusid. Küll aga juhib Saksa kohus vastava poole tähelepanu olukorrale, kus poole nõuded või seisukohad ei ole selged või kui ei ole selge, miks üks või teine asjaolu on kindlas vaidluses asjakohane või näiteks mida konkreetne tõend tõendab. Selles osas nõustab kohus kõiki kohtumenetluse pooli ja ei eelista ühte poolt teisele. Samas ei ole kohtul kohustust selgitada menetlusosalistele, millise tõendi või asjaolu esitamine on asjakohane.²⁴³

Kohus tagab poolte tõhusa ärakuulamise sellega, et pooltel on võimalik kommenteerida asjas olulisi asjaolusid ja tõendeid, mis mõjutavad kohtumenetluses sündivat lahendit. Samas on asjaolusid või tõendeid, mis on asjakohatud ja asja lõpptulemust ei mõjuta. Sellest lähtuvalt puudub pooltel praktiline kasu neil küsimustel diskuteerida ja arvamust avaldada. Seda peab kohus pooltele alati selgitama.²⁴⁴ Eesti hagimenetluses on Saksamaaga sarnane lähenemine. TsMS § 348 lg-d 1-3 § 351 ja § 392 lg 3 näevad ette ainult asja lahendamiseks oluliste asjaolude osas poolte seisukohtade väljaselgitamise kohustust.

Saksa õiguskirjanduses leidub ka arvamus, et kuigi reeglina ei tohi soovitada pooltele uute asjaolude esitamist, on see võimalik juhul, kui kohus oma kogemusest lähtuvalt näeb, et kostja on kaitsevõimaluse ilmselt tähelepanuta jätnud.²⁴⁵ Eesti õiguskirjanduses see pigem toetust ei leidnud.²⁴⁶ Pikemalt analüüsitakse seda seisukohta alapeatükis 4.4.

4.5. Selgitamiskohustuse suuremal määral kohaldamise vajalikkus ja võimalikkus

4.5.1 Asjaolud

Selgitamiskohustust pigem ei ole asjaolude osas vajalik ega võimalik kohaldada senisest suuremas mahus. TsMS § 348 lg-te 1-3, § 351 ja § 392 lg 1 p 3 kohaselt peab kohus välja selgitama asja lahendamiseks olulistes küsimustes poolte seisukohad. Selgitamiskohusutse

²⁴¹ Zuck NJW 2005, 3753 (3755)

²⁴² Fritsche. MüKo ZPO, § 139, p-d 2, 4, 9, 14-16

²⁴³ Fritsche. MüKo ZPO, § 139, p-d 2, 4-8, 11,

²⁴⁴ Fritsche. MüKo ZPO, § 139, p-d 2, 4, 14-16, 48

²⁴⁵ Koch, M. Die richterliche Prozessförderungspflicht nach dem ZPO-Reforgezetz. Hamburg 2003, lk .203; vt ka konkureerivat seisukohta Eesti õiguskirjanduses: Soots. Lk. 326

²⁴⁶ Tampuu. Lk. 362; Soots. Lk. 325-326

eesmärkide täitmiseks ei ole näiteks vajalik hakata välja selgitama poolte seisukohad kõigi esitatud, mh ebaoluliste ja kohtulahendit mitte mõjutavate asjaolude osas. Kohtul on keeruline menetlust efektiivselt ja tulemuslikult juhtida, kui peab küsima poolte seisukohta ka asjas ebaoluliste ja kohtulahendit mittemõjutavate asjaolude ja tõendite osas²⁴⁷.

See omakorda pärsib asja õige, mõsitliku aja jooksul ja poolte jaoks võimalikult väikeste kuludega lahendamist TsMS § 2 kohaselt. Menetlus veniks ja kohtul oleks keerulisem asjas esitatud seisukohtade rohkuses üles leida need seisukohad, mis on kindlas asjas asjakohased, s. t. mõjutavad kohtulahendit ja seotud hagi eseme ja -alusega. Kui pooled kulutavad aega selliste seisukohtade esitamisele, mis ei mõjuta kindlas asjas kuidagi kohtulahendit, ja kohus ei katkesta seda, tekivad pooltel ka täiendavad mentluskulud, näiteks advokaadi või muu pädeva õigusteadmistega esindaja tunnitasu näol. Seega ei saa siis asja ka poolte jaoks võimalikult väikeste kuludega lahendada

TsMS § 5 lg 1 kohaselt näeb võistlev menetlus ette, et kohus menetleb hagi poolte esitatud asjaolude ja taotluste alusel, lähtudes nõudest. Kui hakata arutama hagi esemega mitte seotud asjaolusid ja hagi aluseks mitte olevaid asjaolusid ning neid tõendavaid tõendeid on oht tõlgendada võistleva menetluse põhimõtet TsMS § 5 lg 1 mõttes tühjaks. Lisaks on kohtul keeruline menetlust efektiivselt ja tulemuslikult juhtida, kui peab küsima poolte seisukohta ka asjas ebaoluliste ja kohtulahendit mittemõjutavate asjaolude ja tõendite osas²⁴⁸. See omakorda pärsib asja õige, mõsitliku aja jooksul ja poolte jaoks võimalikult väikeste kuludega lahendamist TsMS § 2 kohaselt.

Alapeatükis 4.3 on välja toodud, et konventsiooni art. 6 lg -ga 1 on kooskõlas lähenemine, mille kohaselt tuleb asjas olulised asjaolud ja nende kohta poolte arvamus välja selgitada nii kohtuistungil kui kirjalikus menetluses. Seda toetab ka Riigikohtu praktika.²⁴⁹ TsMS § 348 ja § 351 sõnastusest võib aga jääda ekslik mulje, et selgitamiskohustus on asjakohane üksnes kohtuistungiga hagimenetluse korral. Sellest lähtuvalt võiks seadusandja õigusselguse huvides tsiviilkohtumenetluse seadustikus senisest selgemalt sätestada, et selgitamiskohustus asjaolude osas kohaldub nii kohtuistungiga kui kirjalikus menetluses.

Saksa õiguskirjanduses on pakutud, et selgitamiskohustust tuleb erandkorras suuremal määral kasutada siis, kui kohus oma kogemuse põhjal näeb, et kostja on kaitsevõimaluse ilmselgelt tähelepanuta jätnud ja olulise asjaolu isegi kaudselt või mõnevõrra ebaselgelt väljatoomata

²⁴⁷ Vt ka Velbri. Lk. 77

²⁴⁸ Vt ka Velbri. Lk. 77

²⁴⁹ RKTko 20.06.2018, 2-17-1601, p 15.2

jäänud. Sel juhul tuleb kohtul soovitada poolel esitada täiendavaid asjaolusid.²⁵⁰ Selles töös seda seisukohta ei jagata.

Sellise lähenemise puhul on raske ette kujutada, kus hakatakse tõmbama piiri, millal tegemist on näiteks sellise vastuväitega, mis võimaldab kohtul näiteks kostjale erandkorras vastuväitele tuginemist soovitada, ja kus enam mitte. Praktikast tähendab selline lähenemine näiteks olukorda, kus kohus näeb, et kostja ei esita aegumise vastuväidet, kuigi kohtu arvates on aegumise vastuväite esitamine võimalik, ning soovitab kostjal vastuväite esitada.

Kui kohus väljub selgitamiskohustuse täitmisel hagi või vastuväidete alusest, rikub kohus dispositiivsuse²⁵¹ ja võistleva menetluse põhimõtteid TsMS § 4 lg 2 ja TsMS § 5 lg-te 1-2 tähenduses. Hagimenetluses tuleb muuhulgas asjaolude ja tõendite osas kohalduva selgitamiskohustuse puhul arvestada võistleva menetluse põhimõttega, mis piirab kohtuniku aktiivsust erapooletu õigusemõistja rolliga. Õigusaktides lubatust suuremal määral sekkumine kohtu poolt on keelatud.²⁵²

Isegi kui pool ise vajalikke asjaolusid tuua välja ei oska, ei tohi kohus talle nõu anda, sest see oleks teise poole vastu ebaõiglane.²⁵³ Täiesti uute asjaolude väljatoomine ei ole kohtu ülesanne.²⁵⁴ Kohus ei peaks õhutama menetlusosalisi põhimõtteliselt uuele tegevusele.²⁵⁵ Kui kohtule on teatavaks saanud asjaolud, millele pooled ei tugine, ei tohi kohus neid asjaolusid võistleva menetluse põhimõttest lähtuvalt arvestada ka lahendi tegemisel.²⁵⁶

Võimalik, et menetlus on eelduslikult ühe kindla poole vastu õiglasem, kui kohus juhib poole tähelepanu esitamata jäänud olulistele asjaoludele. Võib olla saab nii vältida olukordi, kus isik on kohtumenetluses nõrk pool pelgalt õigusteadmiste puudumise pärast. Samas ei ole taoline kohus päriselt erapooletu ja ilmselgelt ei ole pooled taolises juhtumis kohtu ees võrdsed TsMS § 7 lg 1 tähenduses, sest kohus soosib ja aitab ühte konkreetset menetlusosalist ning sisuliselt asub ise menetlusosalise rolli. See vähendab suure tõenäosusega ka kohtusüsteemi usaldusväarsust erapooletu õigusemõistjana ühiskonna silmis.

Muret, et üks kohtumenetluse pooltest on teise vastu nõrgemal positsioonil õigusteadmiste puudumise pärast, saab lahendada pigem olemasoleva selgitamiskohustuse kohasel täitmisel.

²⁵⁰ Koch. Lk. 203; vt ka konkureerivat seisukohta Eesti õiguskirjanduses: Soots, I. (2011), lk. 326

²⁵¹ Parrest, Pavelts. TsMS komm II, § 392, p 3.1.3.5 (a)

²⁵² Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.4 (b)

²⁵³ Järvekülg & Kõve. TsMS komm I, § 5, p 3.5 (c)

²⁵⁴ Soots. Lk. 326

²⁵⁵ Soots. Lk. 332; vt ka Murray, P.L. & Stürner, R. German Civil Justice. Durham 2004, lk. 177

²⁵⁶ Järvekülg & Kõve. TsMS komm, § 5, p 3.5 (c); Rauscher, T. Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung. MüKoZPO/Rauscher. 4. Aufl. München: Beck 2013, p 321. - Krüger, W. & Rauscher, T. (koost.)

Selleks ole vajalik selgitamiskohustust asjaolude kohta suuremal määral kohaldada Pädeva esindajata poolele saab TsMS § 347 lg 5 kohaselt selgitada, et tal on õigus osaleda menetluses advokaadi või muu pädeva õigusteadmistega isiku vahendusel. Kui kohus leiab, et menetlusosaliseks olev füüsiline isik ei ole ise näiteks rahaliselt võimeline kaitsma oma õigusi ja tema olulised huvid võivad advokaadi abita jääda kaitseta, selgitab kohus menetlusosalisele TsMS § 217 lg 8 kohaselt võimalust saada riigi õigusabi²⁵⁷. Seega olukorras, kus pool jätab menetluses välja toomata asjas olulise asjaolu, saab kohus poolele selgitada õigusteadmistega isiku poole esindajana kaasamise võimalust.

Seega on äärmiselt vaieldav Saksa õiguskirjanduses esitatud ja ka Eesti õiguskirjanduses kajastust leidnud seisukoht, et selgitamiskohustust saab suuremal määral kasutada, soovitudes pooltel uusi asjaolusid esitada. Eesti kehtiva õiguse kohaselt pigem ei ole seda võimalik ellu viia. Võistleva menetluse tingimustes toimub menetlus üksnes poolte esitatu alusel TsMS § 5 lg-te 1-2 kohaselt.

Kohus ei selgita ise välja ega tee menetlusosalistele ettepanekut esitada selliseid asjaolusid või tõendeid, mis toovad kaasa hageja poolt hagi aluse või nõude muutmise või laiendamise, samuti kostja poolt uue vastuväite või vastuõiguse esitamise. Muuhulgas ei tohi kohus selgitada pool(t)ele, et kindla nõude puhul saab tugineda aegumisele, tehingust taganeda või seda tühistada või üles öelda või nõuet tasaarvestada.²⁵⁸

Hetkel ei ole seega võimalik selgitamiskohustust asjaolude osas kohaldada suuremal määral, kui seda tehakse Eesti kohtutes, rikkumata võistleva menetluse põhimõtet ning järgides poolte võrdsuse põhimõtet. Samas saab kohus olukorras, kus õigusteadmisteta pool jätab menetluses välja toomata asjas olulise asjaolu, poolele selgitada õigusteadmistega isiku poole esindajana kaasamise võimalust või riigi õigusabi taotlemise võimalust.

4.5.2. Tõendid

Selgitamiskohustust tõendite kohta ei ole vajalik praegusest suuremas ulatuses kohaldada. Eelmises alapeatükis analüüsiti, kas kohtul on võimalik soovitada poolelele esitada asjaolusid, mida pool ilmselgelt jättis tähelepanuta, ja leiti, et see ei ole vajalik ega võimalik. Sarnane olukord on ka juhul, kui kohus näeb, et pooltel on mõni oluline tõend esitamata. Siis saab kohus

²⁵⁷ Vt ka Tasa, M. TsMS komm. I, § 217, p 3.7

²⁵⁸ Parrest, Pavelts. TsMS komm II, § 392, p 3.1.3.5 (b); Soots, lk. 325-326; ; vt ka RKTko 18.05.2016, 3-2-1-33-16, p 14; RKTko 13.04.2016, 3-2-1-181-15, p 57; RKTkm 10.06.2009, 3-2-1-66-09, p 11

näiteks õigusteadmisteta poolele soovitada kaasata menetlusse advokaat või toatleda riigi õigusabi. Puudub vajadus selgitamiskohustuse suuremas ulatuses täitmise järele.

Kui aga poole esindaja on kindlas asjas ebapädev, ei ole kohtul võimalik ega vajalik sekkuda, rikkumata seejuures õigusemõistmise põhimõtteid. Asja tuleb lahendada TsMS § 2 tähenduses õigesti lähtuvalt sellest, millised on esitatud ja kohtu poolt vastu võetud tõendid. See on nii, sest hagimenetluses tuleb tagada võistleva ja dispositiivsusel põhineva menetluse TsMS § 5 lg-d 1-2 ja TsMS § 4 lg 2 kohaselt, kus kohus ei astu ise poole kingadesse, vaid jääb erapooletuks ja seega usaldusväärseks eravaidluste lahendamise kohaks.

Sarnaselt asjaolude osas kohalduva selgitamiskohustusega ei ole kohtul üldjuhul võimalik hagimenetluses pooltele soovitada esitada tõendeid. TsMS § 230 lg 2 esimese lause kohaselt esitavad tõendeid menetlusosalised. Samas, erinevalt asjaolude puhul kohalduvast korrast võib TsMS § 230 lg 2 teise lause kohaselt kohus teha menetlusosalistele ettepaneku esitada täiendavaid tõendeid.

See ei ole vähemalt otseselt vastuolus võistleva menetluse ja dispositiivsuse põhimõttega TsMS § 5 lg-te 1-2 ja § 4 lg 2 kohaselt, kui taolist ettepanekut tehes lähtub kohus poole nõudest ja esitatud asjaoludest. Samas ei tohi see muutuda ühe kindla poole abistamiseks ja eelistamiseks, mis seab kohtu erapooletuse ja poolte võrdõiguslikkuse TsMS § 7 kohaselt kahtluse alla. Seega tuleb TsMS § 230 lg 2 kitsendavalt tõlgendada.

Poolele võib teha ettepanekut täiendavaid tõendeid esitada näiteks juhul, kui pool ei ole vaidlusaluste asjaolude kohta üldse tõendeid esitanud.²⁵⁹ Võistleva menetluse tingimustes toimub menetlus üksnes poolte esitatu alusel TsMS § 5 lg-te 1-2 kohaselt. Sellest lähtuvalt ei tohi kohus soovitada tõendite esitamist näiteks olukorras, kus pool küll esitab tõendeid, kuid need ei ole piisavalt veenvad.²⁶⁰ Nii Eesti kui Saksa õiguskirjandsuse kohaselt ei välista see aga poolte tähelepanu juhtimist sellele, et kohtule ei ole selge, mida asjas esitatud kindel tõend tõendab.²⁶¹

Selgitamiskohustuse täitmine peaks üksnes toetama võistlevat menetlust, näiteks selgitades pooltele keerulisemates küsimustes tõendamiskoormise jaotust, et pooled saaksid võrdsed võimalused kohtule tõestada, et neil on kindlas asjas õigus. Samuti saab selgitada õigusteadmisteta isikule advokaadi palkamise või riigi õigusabi palkamise võimalust eesmärgiga võimaldada võistlevat menetlust, kus pooled saavad eelduslikult suurema

²⁵⁹ Kangur, A. TsMS komm. I, § 230, p 3.4.1 (b)

²⁶⁰ Kangur. TsMS komm. I, § 230

²⁶¹ Kõve & Velbri. TsMS komm. II, § 351, p 3.1.3.2 (c); MüKoZPO, § 139, p 9

tõenäosusega võistelda võrdselt. Just sellega tagatakse hagimenetluses poolte menetluslikku võrdsust ja võrdset kohtlemist TsMS § 7 kohaselt. Erahuvidest lähtuva hagimenetluses ei saa pooli võrdsustada, vaid ainult anda võrdsed võimalused kohut enda õiguses veenda.²⁶² Vastasel korral ei pruugi enam tegemist olla ei erapooletu ega võistleva menetlusega, kus pooled ise esitavad kohtule asjaolusid ja nende asjaolude põhjal menetletakse asja, lähtudes nõudest.

²⁶² Vt ka Järvekülg & Kõve. TsMS komm. I, § 5, p 3.5 (c)

KOKKUVÕTE

Selles magistritöös uuriti, kas selgitamiskohustust on hagimenetluses vajalik ja võimalik kohaldada suuremal määral, kui seda tehakse Eesti kohtutes. Uuriti, kas Eesti hagimenetluses täidetakse selgitamiskohustust ulatuses, mis on vajalik õiglase kohtumenetluse tagamiseks konventsiooni art. 6 lg 1 kohaselt ja PS § 15 lg 1 kohaselt. Lisaks analüüsiti, kuivõrd vastavad selgitamiskohustuse eesmärgid, milleks on tsiviilkohtumenetluse ülesanded TsMS § 2 tähenduses, konventsiooni art. 6 lg-le 1, millega kooskõlas tõlgendatakse õiglast kohtumenetlust PS § 15 lg 1 tähenduses. Töös käsitleti kohtulikku selgitamiskohustust nõuete kvalifitseerimise, tõendamiskoormise jaotuse ning asjaolude ja tõendite osas.

Esiteks asuti töös seisukohale, et üldjuhul kohaldatakse Eestis selgitamiskohustust konventsiooni art. 6 lg 1 ja seega PS § 15 lg-s 1 nõutud ulatuses. Ühtlasi tõdeti, et selgitamiskohustuse eesmärgid aitavad tagada õiglast kohtumenetlust ja seega vastavad konventsiooni art. 6 lg-le 1 ja PS § 15 lg-le 1. Samas tehti töös kindlaks, et Riigikohtu praktikas välja kooruv selgitamiskohustuse ulatus tõendamiskoormise jaotuse osas ei pruugi olla täielikult kooskõlas konventsiooni art. 6 lg-ga 1 ja PS § 15 lg-ga 1 osas, milles Riigikohus asub seisukohale, et juhul, kui pooled ei vaidle õigusliku aluse üle ja sellega nõustub ka kohus, ei pea pooltele tõendamiskoormise jaotust selgitama.

Teiseks jõuti selles töös muuhulgas ülaltoodust lähtuvalt tõdemusele, et on vajalik ja võimalik pooltele tõendamiskoormise jaotust suuremas ulatuses selgitada, kui näeb ette praegune Riigikohtu praktika, rikkumata seejuures õigusemõistmise põhimõtteid. Tõendamiskoormise selgitamine on õiguslik küsimus ja õiguse kohaldamine on kohtu ülesanne. See, et pooltel ei ole vaidlust õigusliku aluse üle ja sellega nõustub ka kohus, ei tähenda veel, et pooltel ei teki vaidlust tõendamiskoormise jaotuse üle ning pooled kindlasti mõistavad üksteise ja kohtuga samamoodi ka seda, milline on asjas tõendamiskoormise jaotus. Seega peab kohus tõendamiskoormise jaotust selgitama ka ülaltoodud juhtumis. Sellega ei riku kohus võistleva menetluse ega muid hagimenetluses kehtivaid õigusemõistmise põhimõtteid.

Samas tuleb taolise vastuolulise olukorra vältimiseks Riigikohtu praktikast tõendamiskoormise jaotuse osas lasuva selgitamiskohustuse osas täpsustada või muuta. Selleks võib muuhulgas lähtuda selles töös analüüsitud ja kirjeldatud selgitamiskohustuse võimalikust ulatusest. Veel on esimese ja teise astme kohtutel juba praegu võimalik enda algatusel selgitada tõendamiskoormise jaotust ka juhul, kui pooled ei vaidle õigusliku aluse üle ja sellega nõustub

kohus, kuid pooled vaidlevad tõendamiskoormise jaotuse üle. Riigikohtu praktika kindlasti ei keela selles osas selgituste jagamist.

Alternatiivselt tuleb tsiviilkohtumenetluse seadustikku senisest selgemalt sisse kirjutada kohtulikku kohustust selgitada eelmenetluses pooltele asjas tõendamiskoormise jaotust. Seda võib sätestada kohtu eelmenetluse ülesandeid reguleerivas TsMS § 392 lg-s 1. mis käsitleb eelmenetluse ülesandeid. Selleks saab kas täpsustada § 392 p 4 sõnastust või luua täiesti eraldi punkt lg 1 koosseisus. Taoline seadusemuudatus tagab õiguselgust ja puhastab õiguskorrast ka ses küsimuses mõnevõrra vastuolulist Riigikohtu praktikat.

Kolmandaks järeldati selles töös, et hagimenetluses esitatud nõuete kvalifitseerimise osas ei ole üldjuhul vajalik ega võimalik selgitamiskohustust suuremas ulatuses täita, rikkumata seejuures õigusemõistmise põhimõtteid. Küll aga tuleb hagimenetluse poolele juba eelmenetluses osutada konkreetsetele kohtadele, kus poole argumentatsioonis esinevad puudused ja võimaldada neid puudusi parandada.

Samuti on vajalik kõigis selles töös käsitletud küsimustes selgitamiskohustust kohaldades veenduda, et isik saab kohtu selgitustest päriselt aru ja vajadusel selgitusi korrata. See kehtib ka juhul, kui pooli esindavad hagimenetluses advokaadid või muud pädevad õiguslike teadmistega isikud. Advokaat olemine ei tähenda tõenäoliselt veel, et isik saab kõigist õiguslikest küsimustest aru. Õiguslik küsimus võib olla ka uudne ja keeruline ning selgitamiskohustuse täitmine aitab advokaadil asjakohaseid seisukohti kujundada ja asjaolusid esitada. Seega on põhjendatud Eesti hagimenetluses sarnaselt Saksamaaga ka advokaadile õigust selgitada ja vajadusel korduvalt. Nii viib selgitamiskohustuse täitmine suurema tõenäosusega asja õige, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega lahendamiseni TsMS § 2 kohaselt ega jää pelgalt formaalsuseks. See on ühtlasi võimalik, sest sellega ei rikuta võistleva menetluse ega muid hagimenetluses kehtivaid õigusemõistmise põhimõtteid.

Neljandaks asuti selles töös seisukohale, et selgitamiskohustust ei ole asjaolude osas vajalik ega võimalik kohaldada senisest suuremas mahus, rikkumata seejuures võistleva menetluse ja muid õigusemõistmise põhimõtteid. Samas saab olukorras, kus õigusteadmisteta pool jätab menetluses välja toomata asjas olulise asjaolu, kohus poolele selgitada õigusteadmistega isiku poole esindajana kaasamise võimalust või riigi õigusabi taotlemise võimalust. Kohus ei saa soovitada poolele esitada täiendavaid asjaolusid. Võistleva menetluse tingimustes kohaldub selgitamiskohustus üksnes poolte esitatud asjaolude ulatuses. Samas ei ole vajalik ega võimalik hakata välja selgitama poolte seisukohad kõigi esitatud, mh ebaoluliste ja kohtulahendit mitte mõjutavate asjaolude osas.

Selgitamiskohustus asjaolude kohta kohaldub nii kohtuistungil kui kirjalikus menetluses. TsMS § 348 ja § 351 sõnastusest võib aga jääda ekslik mulje, et selgitamiskohustus on asjakohane üksnes kohtuistungiga hagimenetluse korral. Sellest lähtuvalt võiks seadusandja õigusselguse huvides tsiviilkohtumenetluse seadustikus senisest selgemalt sätestada, et selgitamiskohustus asjaolude osas kohaldub nii suulises kui kirjalikus menetluses.

Lõpuks järeldati töös, et selgitamiskohustust tõendite osas ei ole vajalik ega võimalik täita suuremas mahus. Võistleva menetluse tingimustes ei saa kohus soovitada pooltel esitada konkreetseid tõendeid nõude rahuldamiseks. Hagimenetluses tuleb muuhulgas tagada võistleva ning dispositiivsusel ja poolte võrdõiguslikkusel põhineva menetluse, kus kohus ei astu ise poole kingadesse, vaid jääb erapooletuks ja seega usaldusväärseks eravaidluste lahendamise kohaks.

ПРЕДЕЛЫ ОБЯЗАННОСТИ ПО РАЗЪЯСНЕНИЮ В ИСКОВОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Резюме

В данной магистерской работе исследовалось, возможно и нужно ли применять судебную обязанность по разъяснению в исковом процессе в большей мере, чем сейчас. Обязанность по разъяснению нужно использовать в большем объеме, чем есть, если это помогает эффективнее выполнять цели обязанности по разъяснению. Цели обязанности по разъяснению – это задачи гражданского судебного процесса в соответствии со статьей 2 Гражданско-процессуального кодекса Эстонии (ГПК). Обязанность по разъяснению возможно использовать в большей мере, чем есть, если это не противоречит принципам гражданского судопроизводства, прежде всего, принципу состязательности в соответствии с частями 1-2 статьи 5 ГПК.

Помимо этого исследовалось, выполняется ли в эстонском исковом процессе обязанность по разъяснению в объеме, предусмотренном частью 1 статьи 6 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод (ЕКПЧ) и, исходя из этого, части 1 статьи 15 Конституции Эстонской Республики. Так как ЕКПЧ является неотъемлемой частью эстонского права, конвенция применяется при толковании, в том числе, части 1 статьи 15 Конституции ЭР, устанавливающей принцип справедливого судопроизводства. Также в магистерской работе изучалось, насколько соответствуют цели обязанности по разъяснению вышеупомянутым статьям ГПК и конституции.

Магистерская работа ограничилась анализом судебной обязанности по разъяснению сторонам юридической квалификации представленных в деле требований, а также обязанности по разъяснению бремени доказывания, обстоятельств и доказательств. Семейные дела не анализировались, так как в них применяется принцип судебного расследования в соответствии с частью 3 статьи 5 ГПК.

Во-первых, в магистерской работе пришли к выводу, что цели обязанности по разъяснению, вытекающие из статьи 2 ГПК, соответствуют части 1 статьи 6 ЕКПЧ и части 1 статьи 15 Конституции ЭР. Также выяснилось, что, в целом, Эстония применяет обязанность по разъяснению в объеме, предусмотренном частью 1 статьи 6 ЕКПЧ и, следовательно, части 1 статьи 15 Конституции Эстонской Республики (ЭР).

Тем не менее, обязанность по разъяснению, возможно, полностью не выполняется в объеме, предусмотренном вышеуказанными статьями конвенции и конституции. Это происходит в случае, когда, согласно практике Государственного суда, суды не обязаны разъяснять сторонам бремя доказывания, если стороны не спорят о юридической квалификации требования и суд со сторонами в этой части соглашается.

Во-вторых, в том числе исходя из вышесказанного, в магистерской работе заключили, что судам возможно и необходимо разъяснять сторонам бремя доказывания в конкретном деле в большем объеме, чем сейчас, при этом не нарушая принципа состязательности и других принципов судебного процесса. Бремя доказывания возможно и необходимо разъяснять сторонам и тогда, когда стороны не спорят о юридической квалификации требования и в этой части с ними соглашается суд. То, что стороны не спорят о юридической квалификации требования и суд с ними согласен, не всегда означает, что стороны не спорят в конкретном вопросе о бремени доказывания.

Разъяснения, предоставленные в ситуации, когда стороны спорят о бремени доказывания, вносят в этот вопрос правовую ясность в той инстанции, в которой в данный момент ведется дело. Разъяснения нужно, исходя из опыта Германии, давать как можно раньше, то есть как можно раньше и на стадии предварительного производства. Таким образом можно сэкономить время и расходы и предотвратить необоснованное растягивание судебной тяжбы.

К тому же, даже в случае, если стороны не спорят о юридической квалификации вопроса и с ними согласен суд, бывают случаи, когда бремя доказывания отличается от обычного или толкование бремени доказывания в судебной практике меняется. Тогда между сторонами может возникнуть спор даже в случае единства мнения по части юридической квалификации. В такой ситуации разъяснение бремени доказывания необходимо. В противном случае, если суд разъяснил бы бремя доказывания, например, только в решении суда, то это повлекло за собой решение, которое для сторон являлось неожиданным. Это, в свою очередь, означало бы нарушение принципа состязательности в значении частей 1-2 статьи 5 ГПК.

У сторон не было бы в равной степени возможности конкурировать и предоставлять суду те обстоятельства и доказательства, которые позволяют повлиять на решение суда, если стороны не знали видения суда о том, как в деле между сторонами распределяется время доказывания или если у каждой стороны было на этот счет только свое видение. В конечном счете несущественные в конкретном деле обстоятельства и доказательства,

предоставленные сторонами, исходя из своих представлений о бремени доказывания, мешали бы разрешить дело правильно, в разумный срок и с как можно меньшими расходами в значении статьи 2 ГПК.

В то же время такую ситуацию можно предотвратить. Для этого нужно, например, изменить судебную практику, учитывая в том числе выводы, сделанные в данной магистерской работе. Альтернативой этому является подход, где суды первой и второй инстанции будут по собственной инициативе разяснять бремя доказывания даже в случаях, когда стороны не спорят о юридической квалификации требований и суд со сторонами соглашается, но стороны спорят о бремени доказывания. Практика госсуда этого, определенно, не запрещает. Еще можно внести в ГПК поправки, прописав обязанность суда по разъяснению бремени доказывания более определенно. Тем самым можно очистить правовое поле от несколько противоречивой судебной практики.

Так или иначе, все три способа позволят предоставлять разъяснения по части бремени доказывания в большем объеме, чем сейчас, не нарушая принципа состязательности процесса. Также, согласно проанализированным в магистерской работе германским источникам, суд должен убедиться, что стороны действительно поняли разъяснения суда, и при необходимости их повторить.

В-третьих, в магистерской работе пришли к выводу, что обязанность по разъяснению сторонам квалификации представленных в деле требований, в целом, невозможно и нет необходимости исполнять в большем объеме, чем доселе, не нарушая при этом принципы равенства сторон и состязательности искового производства. В то же время суду следует указывать на недостатки аргументации сторон уже на стадии предварительного производства и давать эти недостатки исправить.

Важно убедиться, что сторона понимает разъяснения и при необходимости их повторить. Это касается и случаев, когда сторону в деле представляет адвокат, так как даже адвокат не всегда понимает суть юридического вопроса. Вопрос может быть новый и сложный. Предоставленные судом разъяснения по части того, под какие юридические нормы подходят представленные в деле требования, поможет, в том числе, адвокату сформировать позицию стороны по тем вопросам, которые могут повлиять на решение суда. Таким образом суд с большей вероятностью решит дело правильно, в разумные сроки и с как можно меньшими расходами в соответствии со статьей 2 ГПК.

Тем не менее, суд не может в исковом производстве зайти в своих разъяснениях сторонам настолько далеко, что суд будет сам советовать сторонам, какие

обстоятельства и, следовательно, требования или возражения следует представить в деле. Поступая так, суд нарушил бы принцип состязательности судебного процесса в понимании частей 1-2 статьи 5 ГПК, согласно которым стороны сами определяют, какие обстоятельства предоставить суду в рамках конкретного дела, а суд, в свою очередь, рассматривает дело, исходя из представленных сторонами обстоятельств и требований. Тем более суд обычно не может, согласно второму предложению части 2 статьи 5 ГПК, в исковом производстве сам собирать обстоятельства, потому что в подобном случае это уже не будет исковое производство, основанное на состязательности и частных интересах сторон.

В-четвертых, в данной магистерской работе пришли к убеждению, что судебную обязанность по разъяснению обстоятельств невозможно и нет необходимости выполнять в большем объеме, чем сейчас, не нарушая при этом принцип состязательности и другие принципы судебного процесса. Достаточно выполнять обязанность по разъяснению в том объеме, в котором она уже определена в нынешнем правовом поле.

Если суд видит, что сторона без юридических знаний явно упустила из виду значимое в деле обстоятельство, суд может указать стороне, что у нее есть право привлечь на свою сторону компетентного представителя с юридическими знаниями, например, адвоката, или ходатайствовать о государственной правовой помощи. Благодаря этому можно устранить процессуальное неравенство между сторонами в конкретном деле.

Если же суд сам начнет указывать стороне, какие конкретно важные для решения дела обстоятельства сторона должна предоставить, то суд нарушит принцип состязательности в понимании частей 1-2 статьи 5 ГПК. Согласно ему, суд ведет дело только на основе представленных сторонами обстоятельств, исходя из требования. К тому же такой суд уже не был бы беспристрастным, так как суд отдал свое предпочтение и, как будто, сам стал стороной спора.

Также невозможно и нет необходимости выяснять позиции сторон по всем представленным в деле обстоятельствам, даже тем, которые хоть и представлены в деле, но к сути требования стороны дела не имеют. Это значительно затруднит руководство процесса судом, замедлит исковой процесс и замедлит выяснение судом позиций сторон по тем обстоятельствам и доказательствам, которые действительно могут повлиять на исход дела.

Наконец, в этой работе пришли к заключению, что и обязанность по разъяснению сторонам вопросов, касающихся доказательств, невозможно и нет необходимости

использовать в большем объеме, чем сейчас, не нарушая принципов судопроизводства. В условиях состязательного процесса суд не может рекомендовать сторонам конкретно, какие доказательства нужно предоставить для благоприятного для стороны исхода дела. Суд должен оставаться беспристрастным и потому вызывающим доверие местом разрешения противоречий, а не становиться самому участником процесса.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Calves, F. Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe, based on the case of law of the European Court of Human Rights. Council of Europe publishing 2007
2. Davtjan, A. Гражданский процесс зарубежных стран. Учебное пособие. Москва: «Проспект», 2008
3. Geeroms, S. Foreign Law in Civil Litigation. Oxford 2004
4. Grünthal, T. Tsiviil- ja kaubandusõiguse autoriseeritud konspekt. Uppsala 1957
5. Haas, U. The Relationship between the Judge and the Parties Under German Law, Reforms of Civil Procedure in Germany and Norway, Tübingen 2011
6. Ilus, E. Rooma eraõiguse alused, Tartu 1960
7. Kergandberg, E. jt. Kohtumenetlus. Tallinn 2008
8. Koch, M. Die richterliche Prozessförderungsspflicht nach dem ZPO-Reforgezetz. Hamburg 2003
9. Krüger, W. & Rauscher, T. (koost.). Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung. MüKoZPO/Rauscher. 4. Aufl. München: Beck 2013
10. Kull, I. jt. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi praktika seadusandja mõjutajana. – Juridica 7/2009
11. Kullerkupp, K. & Uusen-Nacke, T. Selgitada, selgitada ja veel kord selgitada. Selgitamiskohustus ringkonnakohtus. Juridica, 9/2018
12. Kõve, V. jt (koost.). Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2017
13. Kõve, V. jt (koost.). Tsiviilkohtumenetluse seadustik II. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2017
14. Kõve, V. jt. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku eelnõu seletuskiri. - <https://www.riigiteataja.ee/oigusuudised/eelvaadeSeadusUudis/8#2> (06.03.2024)
15. Laffranque, J. & Sarapuu, A. Mõistlik aeg ning selle tagamine tsiviil- ja halduskohtumenetluses. – Juridica 2013/10
16. Liin, V.-P. Tarbijakrediit vs. tsiviilkohtumenetlus. – Juridica 3/2023
17. Lõhmus, U jt (toim.). Eesti Vabariigi põhiseaduse kommentaarid. Kättesaadav: <https://pohiseadus.riigioigus.ee/>
18. Madise, Ü. jt (toim.). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2012
19. Madise, Ü. jt (toim.). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 5., parandatud ja täiendatud väljaanne. Tallinn: Sihtasutus Juridicum 2020

20. Madise, Ü. jt (toim.). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4. väljaanne. Tallinn: Juura 2017, § 15, p 2
21. Maxeiner, J.R.. It's the Law! Applying the Law Is the Missing Measure of Civil Law / Common Law Nonvergence“, Supreme Court Law Review, 2010, 49
22. Meyer-Ladewig, J. EMRK: Europäische Menschenrechtskonvention. Handkommentar. 3. Aufl. Nomos 2011
23. Mosielak, H.-J. ja Voit, W. Zivilprozessordnung. 15. Aufl. München: Francke Wahlen 2018, § 139 komm. 1
24. Murray, P.L. & Stürner, R. German Civil Justice. Durham 2004
25. Odar, J. Uuest Tsiviilkohtupidamise seadustikust. – Juridica 1993/3, lk. 51-52
26. Pärsimägi, A. Hagimenetlus. Hagi ja taotluste esitamine. Tallinn: Juura 2018
27. Rauscher, T. & Krüger, W. M. (koost.). Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung: ZPO. 6. Auflage. C. H. Beck 2020, § 139
28. Schmädicke, A.. Wieweit geht die Aufklärungspflicht des Arbeitsrichterts in der Güteverhandlung? – NZA 2007
29. Soots, I. Kohtu selgitamiskohustus hagimenetluses. Juridica 5, 2011
30. Sootak, J. & Gross, H.-S. Üliõpilastöö kirjutamine ja vormistamine. Juhend õigusteaduskonna üliõpilastele. 3. väljaanne. Tallinn: Juura 2020
31. Spickhoff, A. Richterliche Aufklärungspflicht und materielles Recht, 1999
32. Tampuu, T. Tsiviilkohtumenetluses esitatavad alternatiivsed nõuded. – Juridica 2011
33. Talvik, E. Tsiviil- ja kaubandusõiguse autoriseeritud konspekt. Koostatud T. Grünthali loengute järgi. Tartu 1939
34. Van Rhee, C.H. European traditions in Civil Procedure, Antwerpen 2005
35. Varul, P., Kull, I. jt. Võlaõigusseadus I. Kommenteeritud väljaanne. Juura: Tallinn: 2016
36. Velbri, E.-K. *Iura novit curia* põhimõtte kohaldamine ja selle piirid hagimenetluses (magistritöö). Tartu Ülikool: Tartu 2015
37. Vutt, M. Hagi ese ja alus ning muutmine kohtupraktikas. Juridica 5/2011
38. Zander, M., Cases and materials on the English Legal System, London 1999
39. Zippelius, R.. Introduction to German Legal Methods, Durham, North Carolina 2008

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

1. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 100-1, veröffentlichten bereinigten Fassung, das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 19. Dezember 2022 (BGBl. I S. 2478) geändert worden ist. Kättesaadav: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>
2. Eesti Vabariigi põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2
3. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. - 2012/C 326/02
4. Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EÜ) nr 864/2007, 11. juuli 2007, millega luuakse Euroopa väiksemate kohtuvaidluste lahendamise menetlus, - ELT L 199, 31.07.2007, lk. 1-22
5. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010. 14. 54
6. 1998. aasta tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I 1998, 43, 666; RT I 2004, 56, 403
7. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. - RT I, 22.03.2024, 7
8. Tsiviilkohtupidamise seadustik. - RT I 1993, 31, 538
9. Võlaõigusseadus. - RT I, 06.07.2023, 116
10. Zivilprozessordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 5. Dezember 2005 (BGBl. I S. 3202; 2006 I S. 431; 2007 I S. 1781), die zuletzt durch Artikel 3 des Gesetzes vom 22. Dezember 2023 (BGBl. 2023 I Nr. 411) geändert worden ist. Kättesaadav: <https://www.gesetze-im-internet.de/zpo/>

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

1. RKÜKm 22.12.2000, 3-3-1-38-00
2. RKTko 03.12.2001, 3-2-1-120-01
3. RKTko 05.06.2002, 3-2-1-62-02
4. RKTko 30.09.2003, 3-2-1-95-03
5. RKÜKo 06.01.2004, 3-1-3-13-03
6. RKTko 05.10.2005, 3-2-1-75-05
7. RKTko 18.01.2006, 3-2-1-154-05
8. RKTko, 18.04.2007. 3-2-1-27-07
9. RKTko 03.10.2007, 3-2-1-86-07
10. RKTko 09.10.2007, 3-2-1-87-07
11. RKTko 31.01.2008, 3-2-1-134-07
12. RKÜKo 16.05.2008, 3-1-1-88-07
13. RKTko 28.10.2008, 3-2-1-80-08
14. RKTko 19.11.2008, 3-2-1-93-08
15. RKTko 09.12.2008, 3-2-1-103-08
16. RKTko 17.12.2008, 3-2-1-114-08
17. RKTko 19.05.2009, 3-2-1-46-09
18. RKTkm 10.06.2009, 3-2-1-66-09
19. RKTko 31.03.2010, 3-2-1-7-10
20. RKTko 05.01.2011, 3-2-1-116-10
21. RKTko 22.02.2011, 3-2-1-153-10
22. RKTko 09.03.2011, 3-2-1-169-10
23. RKÜKo 22.03.2011, 3-3-1-85-09
24. RKTko 13.04.2011, 3-2-1-11-11
25. RKTko 16.05.2011, 3-2-1-34-11
26. RKTko 15.06.2011, 3-2-1-51-11
27. RKTko 20.06.2011, 3-2-1-57-11
28. RKTko 21.06.2011, 3-2-1-55-11
29. RKTko 06.02.2012, 3-2-1-149-11
30. RKTkm 22.02.2012, 3-2-1-173-11
31. RKÜKo 10.04.2012, 3-1-2-2-11
32. RKTko 08.05.2012, 3-2-1-54-12
33. RKTko 09.01.2013, 3-2-1-166-12

34. RKTko 10.04.2013, 3-2-1-21-13
35. RKTko 23.10.2013, 3-2-1-96-13
36. RKTko 16.12.2013, 3-2-1-141-13
37. RKTko 09.04.2014, 3-2-1-21-14
38. RKTko 26.05.2014, 3-2-1-44-14
39. RKTkm 27.05.2014, 3-2-1-43-14
40. RKTko 11.06.2014, 3-2-1-40-14
41. RKTkm 18.06.2014, 3-2-1-56-14
42. RKTko 22.09.2014, 3-2-1-67-14
43. RKTko 10.12.2014, 3-2-1-124-14
44. RKTko 18.02.2015, 3-2-1-159-14
45. RKTko 02.03.2015 3-2-1-145-14
46. RKÜkm 21.04.2015, 3-2-1-75-14
47. RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15
48. RKTko 29.04.2015, 3-2-1-30-15
49. RKTko 25.05.2015, 3-2-1-46-15
50. RKTko 25.05.2015, 3-2-1-50-15
51. RKTko 10.06.2015, 3-2-1-61-15
52. RKHKm 22.09.2015, 3-3-1-40-15
53. RKTko 28.03.2016, 3-2-1-178-15
54. RKÜko 12.04.2016, 3-3-1-35-15
55. RKTko 13.04.2016, 3-2-1-181-15
56. RKTko 04.05.2016, 3-2-1-23-16
57. RKPJKo 10.05.2016, 3-4-1-31-15
58. RKTko 18.05.2016, 3-2-1-33-16
59. RKTko 14.06.2016, 3-2-1-53-16
60. RKTko 23.11.2016, 3-2-1-112-16
61. RKTko 21.12.2016, 3-2-1-129-16
62. RKTko 28.02.2017, 3-2-1-143-16
63. RKTko 01.03.2017, 3-2-1-145-16
64. RKTko 22.03.2017, 3-2-1-174-16
65. RKÜkm 05.06.2017, 3-1-1-62-16
66. RKTko 27.09.2017, 2-15-9288
67. RKTko 28.02.2018, 2-15-2894
68. RKTko 20.06.2018, 2-16-5282

69. RKTko 20.06.2018, 2-17-1601
70. RKTko 20.06.2018, 2-17-280
71. RKTko 24.01.2019, 2-19-3390
72. RKTko 10.12.2019, 2-16-10632
73. RKTko 19.12.2019, 2-18-1611
74. RKTko 19.02.2020, 2-15-7163
75. RKTko 22.04.2020, 2-16-15722
76. RKTko 25.05.2020, 2-17-124505
77. RKTko 17.06.2020, 2-18-7948
78. RKTko 21.10.2020, 2-17-18305
79. RKTko 17.02.2021, 2-17-12712
80. RKTko 24.03.2021, 2-19-2439
81. RKTko 22.06.2021, 2-19-16650
82. RKTko 26.10.2021, 2-19-7379
83. RKTko 03.06.2021, 2-19-5601
84. RKTko 26.10.2022, 2-20-15758
85. RKTko 01.11.2023, 2-20-5571
86. RKTko 10.04.2024, 2-21-53-64
87. TrtRnK 06.11.2009, 2-08-69942
88. EIKo 17.01.1970, 2689/65, Delcourt vs Belgia
89. EIKo 23.06.1981, 6867/75 ja 7328/75, Le Compte, van Leuven ja de Meyere v Belgia
90. EIKo 27.10.1993, 14448/88, Dombo Beheer B.V. vs Holland
91. EIKo 20.02.1996, 15764/89, Lobo Machado vs. Portugal
92. EIKo 03.03.2000, 35376/97, Krčmář jt vs Tšehhi
93. EIKo 26.10.2000, 30210/96, Kudla vs Poola
94. EIKo 11.09.2002, 57220/00, Mifsud vs Prantsusmaa
95. EIKo 02.12.2003, 48129/99, Treial vs Eesti
96. EIKo 09.11.2006, 65411/01, Sacilor Lormines v Prantsusmaa
97. EIKo 07.06.2007, 55793/00, Kukkonen vs. Soome, nr 57793/00
98. EIKo 15.01.2009, 8927/02, Sharomov vs Venemaa
99. EIKo 29.01.2009, 43276/06, Missenjov vs Eesti
100. EIKo 12.12.2013, 39544/05, Zagrebačka banka d. d. vs Horvaatia
101. EIKo 04.03.2014, 45519/06 Duraliyski vs Bulgaaria
102. EIKo 06.10.2020, 65107/16, Gracia Gonzales vs Hispaania;
103. BVerfGE 84, 188

104. BGH NJW 1991, 2823
105. BVerfG NJW 2003
106. NJW 2003, 3626
107. BGH NJW-RR 2004, 394
108. Zuck NJW 2005, 3753
109. BGH NJW 2008, 1742
110. OLG Hamm - 2 U 104/11